

NUMMER 43 • FEBRUARI 2026 • JAARGANG 21 • VRIJPLAATS PHOENIX



# Vuurvogel

DE VERSCHIJNSELEN SPREKEN

Morten Hjort  
in gesprek met  
Jitske Kramer

4

Brandweermannetjes  
en Moeder Theresa's

10

Over verschijnselen  
waarnemen en  
verstaan

14



## Phoenix Opleidingen

Raiffeisenlaan 26 A  
3571 TE Utrecht

Tel 030 – 271 13 83

Nieuwegracht 16  
3512 LR Utrecht

Tel 030 – 238 05 47

[www.phoenixopleidingen.nl](http://www.phoenixopleidingen.nl)  
[vuurvogel@phoenixopleidingen.nl](mailto:vuurvogel@phoenixopleidingen.nl)


**Eindredactie**  
Manon Miessen

**Redactie**  
Saskia Bultman-Beele  
Ton Smits  
Chris Tils

**Vormgeving**  
lawine.design

**Cover**  
PHOTOCOLORS, uit de serie Baori

 Phoenixopleidingen

 Phoenix-Opleidingen

# De verschijnselen spreken

In dit winternummer verdiepen we ons in de wereld van verschijnselen: die subtiele signalen die zich tonen in ons lijf, in het contact, in de tussenruimte. Vaak zijn het maar kleine bewegingen, maar ze dragen een groot verhaal met zich mee. Tijdreizigers van ooit, die zich hier-en-nu laten zien.

Met het thema van deze Vuurvogel sluiten we aan bij de reader *Verschijnselen spreken* die we voor onze vervolgopleidingen ontwikkelden. In die reader reiken we een fenomenologische manier van kijken aan: een taal voor wat zich toont, en een kompas om verschijnselen te verstaan en thuis te brengen.

Je leest hoe verschijnselen ons kunnen helpen om de ander én onszelf beter te verstaan. Hoe een haperende adem, een blik die wegdraait of een innerlijk brandweermannetje dat 'pas op' roept, iets zichtbaar maakt van wat nog aandacht vraagt. Mirjam Dirx en Diecke de Wit Ester nemen je mee in dat onderzoekende veld, waar vroege imprints alsnog hun plek vragen, waar beschermende delen soms even willen vluchten, en hoe dat alles een bron is voor je diagnostiek en interventies.

In dit nummer ook een bijdrage van Jolanda Versteegen-Bruggeman, die sinds een paar maanden deel uitmaakt van het leiderschapsteam van Phoenix. Jolanda heeft jarenlange ervaring in de zorg rondom geboorte en hechting én in het begeleiden van mensen in hun ontwikkelingsprocessen binnen organisaties. Ze schrijft prachtig over welke verschijnselen al in de allereerste dagen van ons leven waar te nemen zijn in onze lichaamstaal, en hoe je die in het latere leven nog steeds kunt tegenkomen.

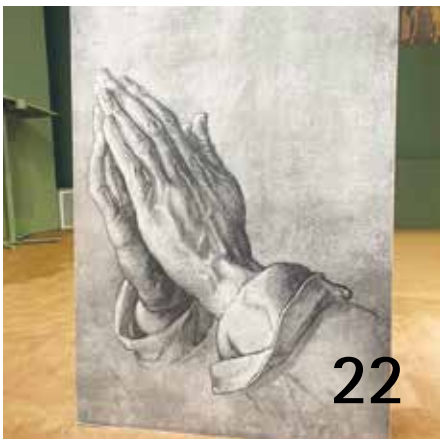
Tot slot een praktische noot: deze zomer maakt de Vuurvogel even pas op de plaats. In december zijn we er weer – met een nieuw nummer, nieuwe inzichten en nieuwe gloed. Benieuwd naar wat het thema wordt? Hou dan onze socials in de gaten!



Manon  
Miessen



# Vuurvogel



## Inhoud

---

- |    |   |    |  |
|----|---|----|--|
| 4  | Morten Hjort in gesprek met Jitske Kramer:<br>Over de verschijnselen die spreken in tricky tijden | 22 | Ethiek in de ontmoeting                              |
| 10 | Brandweermannetjes en Moeder Theresa's -<br>Verschijnselen als vliegwiel in het begeleidingswerk  | 25 | Gedicht: <i>In ons besloten</i>                      |
| 14 | Een jonge imprint - Over verschijnselen waarnemen<br>en verstaan                                  | 26 | In het spoor van verschijnselen                      |
| 17 | Column: Ton Smits   | 30 | Strelende diagnostiek                                |
| 18 | Thuiskomen in het gekkenwerk  | 32 | Uit de boekenkast van Wibe:<br>Het menselijke gelaat |
| 20 | Media   | 34 | Gedicht: <i>Ik zie je, mijn rouw</i>                 |
|    |   | 36 | Curaçao  |
|    |   | 40 | Gedicht: <i>Fasen</i>                                |
-

---

Morten Hjort in gesprek met Jitske Kramer

# Over de verschijnselen die spreken in tricky tijden

---

TEKST: TON SMITS BEELD: PHOTOCOLORS

Morten Hjort en Jitske Kramer: twee persoonlijkheden die zich allebei verwonderen over de verschijnselen die zich voordoen in de ontmoeting tussen mensen, elk vanuit een eigen perspectief. Twee werelden die bij elkaar komen, op een herfstachtige vrijdagavond waar Morten Jitske thuis ontvangt. Een sprankelende ontmoeting tussen een wereldwijze culturele antropologe en een hartstochtelijk anatoom van de menselijke ontmoeting.



'Wat is jouw vak?', opent Jitske het gesprek.

*Morten:* 'Levende ontmoetingen maken. Ontmoetingen waar ik iets van leer of waarin ik anderen iets leer. Dat kan in een zaal, bij de koffieautomaat of in een meer therapeutische setting. Altijd mét een ervaring. Het hoeft geen lichaams-werk te zijn, maar het lijf moet wel meedoen. Je moet er helemaal zijn als je echt wilt leren.'

En jij dan?'

*Jitske:* 'Dat vind ik de allermoeilijkste vraag.' 'Jij begon', riposteert Morten, waarna beiden in een bevrijdende lach schieten.

*Jitske:* 'Als je die vraag stelt, denk ik vanzelf aan een dichtregel van Hans Andreus: "Maar al zie ik mijzelf helder als glas, dan zie ik vierhonderd personen te kijk lopen onder het glas". In die veelheid van personen ben ik toch vooral antropoloog. Dat betekent dat ik heel nieuwsgierig ben hoe mensen dingen doen en vooral waarom. En dan bedoel ik *mensen*, niet *mens*. Ik redeneer dus niet vanuit de psychologie, het gaat er mij niet zozeer om wat er in de mens gebeurt, maar wat er tussen mensen gebeurt. Waarom gaat dat altijd zo onhandig? En als er zaken in een groep moeten veranderen, hoe gaat dat dan? Dan heb je het bijvoorbeeld over leiderschap, macht en het omgaan met conflicten. Bij toeval ben ik theater-antropoloog geworden: ik verdiepte mij in de functie van theater voor samenlevingen. Gaandeweg kwam ik meer in organisaties terecht, dat was niet per se het plan.'

## Een Groningse met een Leidse 'r' en een Friese naam

Waar komt die fascinatie voor de interactie tussen mensen vandaan, wil Morten weten. Jitske: 'Ik heb dat altijd al gehad. Misschien komt het door mijn jeugd. Toen ik drie was, verhuisden we van Leiden naar Groningen; zo klein als ik was, had ik al een Leidse 'r'. Ik was een kakker! En ik had een Friese naam. Voeg daar nog bij dat vaders familie uit Maastricht komt en die van mijn moeder uit Den Haag.'

*Morten:* 'Je was een soort mini-multiculti!'

*Jitske:* 'Ja, en ik denk dat ik me hierdoor al heel snel, als kind, als antropoloog opstelde. Bij pesten in de klas dacht ik bijvoorbeeld: waarom gebeurt dit? Alleen maar omdat iemand gewoon een beetje anders wil zijn.' Exemplarisch, vertelt Jitske, in dit verband is een ervaring die zij opdeed in Australië, toen ze als veertienjarige een paar maanden bij een nichtje verbleef. 'Ik ging met haar mee naar highschool. Ik weet nog dat er tijdens maatschappijleer een discussie

**Morten Hjort** (1967) verhuisde op zijn achttiende van Denemarken naar Nederland voor een baan in de ICT. Een vlucht naar voren, noemt hij het zelf: drie jaar eerder was zijn vader overleden. We schrijven 1985. Met gevoel voor understatement: 'Ik ben een beetje blijven plakken.' Of, om het poëtischer uit te drukken: 'In mij huist een vrijheidsstrijder die opnieuw begint.' Maar in die nieuwe grond heeft hij nooit helemaal wortel kunnen schieten. Waar Morten vroeger gewend was te pendelen tussen twee ouders, pendelt hij nu nog steeds, vertelt hij. Tussen de rol van trainer en directeur. Tussen Utrecht en Valencia, waar zijn geliefde woont. En tegelijk is er die lange verbintenis met Phoenix, waar hij zo'n 25 jaar geleden mede-oprichter Wibe Veenbaas ontmoette die hem op slag leek te betoveren. Een kwart eeuw trouw aan Phoenix – best lang voor iemand die zegt dat hij bang is voor saaiheid.

ontstond over de vraag of jongens mochten huilen. Ik weet nog dat ik dacht: dit is heel raar. Maar ze waren heel serieus.'

'Mij overgeven aan de groep vind ik spannender dan zelf de touwtjes in handen houden.'



## Een zebra onder de gnoes

*Morten:* 'Wat mij raakt, is dat je houdt van wie er buiten de boot valt'.

*Jitske:* 'Ja, en dan met name de mensen die nét op het randje zitten, die er net wel of net niet bij horen, die fascineren me.'

*Morten:* 'En wat ik mij de hele tijd al afvraag: hoe wordt iemand die zo van groepen houdt zelf een podiumtjger?'

*Jitske:* 'Oh, dat is heel logisch.'

*Morten:* Vertel!'

*Jitske:* 'Ik houd wel van groepen, maar alleen om naar te kijken. Een T-shirt van een groep zal ik niet snel dragen. En echt lid van de groep word ik dus niet. Ken je het verhaal van de zebra's en gnoes? Ik heb wel eens gehoord dat in een kudde gnoes altijd een paar zebra's zitten. Die zijn alerter, ze hebben als eerste in de gaten dat er gevaar dreigt. Ze zijn als het ware gedetacheerd bij de gnoes. Zo voel ik me: als een zebra bij de gnoes. Ik wil er best bij horen en iedereen redden. Maar ik ben wél een zebra, en geen gnoe.'

Ook Morten vindt het moeilijk om deelnemer te zijn in een groep, bekent hij.

*Morten:* 'Voor mij heeft dat te maken met de angst voor verlies van controle. Mij overgeven aan de groep vind ik spannender dan zelf de touwtjes in handen houden. Ik denk dat dat te maken heeft met die eerste, wat onveilige groep: het gezin waar ik uit voortkom.'

*Jitske:* 'Bij mij is dat andersom: ik vertrouw erop dat het veilig is. Maar ik wil begrijpen wat er in de groep gebeurt en dan moet je er niet helemaal in zitten. Participerend observeren. Meedoen zonder dat je jezelf in de groep verliest, maar ook niet helemaal eruit stappen, want dan weet je niet wat er speelt. Erin en eruit, het is een beweging die ik als antropoloog continu moet maken.'

'Je kunt ook zeggen: hé, dit is een groep, wacht even, er zitten ook nog mensen in. De groep draagt zelf óók een identiteit.'

## Groepsgeweten versus cultuur

Morten vertelt dat hij 'viel' voor het begrip *liminaliteit*, dat Jitske in haar werk regelmatig gebruikt: de overgangsfase tussen het oude en het nieuwe. De tussenruimte waarin een mens (en een groep) kan vertoeven en de verwarring, het niet-weten moet zien te verduren. In Phoenix-jargon: de leerlijn die zich opent wanneer je de diepte van de put ervaart. Er is een groot verlangen, een nieuw perspectief maar dat lijkt nog onbereikbaar. En je weet niet of dat ooit zal veranderen.

**Jitske Kramer** (1973) is corporate antropoloog, ondernemer en succesvol auteur. 'Ik ben een reiziger, hoewel ik altijd in Nederland ben blijven wonen; de liefde gaf mij hier vaste grond. Maar ik wil altijd weten hoe ze het dáár doen, op andere plekken in de wereld.' Zo leerde Jitske van traditionele healers, leiders, vernieuwers en willekeurige voorbijgangers. Ze brengt haar kennis en ervaringen via lezingen, boeken en masterclasses naar de wereld van organiseren, samenwerken en leiderschap.

Centraal in haar werk staat de vraag hoe mensen samen met anderen het beste kunnen leven. Bij welke routines voelen ze zich comfortabel? En als de situatie verandert, zijn zij dan bereid om hun opvattingen bij te stellen? In haar meest recente boek *Tricky Tijden* beziet zij dit thema in het licht van de grote veranderingen die zich in de maatschappij voltrekken. Ze beschrijft de turbulente tussentijd die elke transformatie kenmerkt, door antropologen aangeduid als *liminaliteit*.



*Morten:* 'Bij mij manifesteert zich dat veel meer in een individueel leerproces. We spreken bij Phoenix van "de leerlijn". Jij schrijft over hetzelfde, maar dan vanuit een collectief leerproces.'

*Jitske:* 'Het zijn patronen. Wat je als individu doormaakt, is vergelijkbaar met het proces in een groep of van een hele samenleving. Je kunt naar een groep kijken als de optelsom van allemaal individuen. Dat is wat we doen in de psychologie. We vertrekken vanuit het individu. Maar andersom kan ook. Je kunt ook zeggen: hé, dit is een groep, wacht even, er zitten ook nog mensen in. De groep draagt zelf óók een identiteit. Een groep kent allemaal normen die niet per se door een individueel lid zijn bepaald. Fascinerend toch? Zo kan iemand in een bepaalde groep tegen allerlei dingen aanlopen, terwijl er in een andere groep helemaal niets aan de hand is.'

*Morten:* 'Wij noemen dat groepsgeweten.'

*Jitske:* 'Ik noem dat gewoon cultuur. Geweten klinkt veel vaster, statischer, terwijl die normen, en daarmee de cultuur, ook weer kunnen veranderen. Het Denemarken waaruit jij vertrok is een heel ander Denemarken dan dat je nu aantreft.'

**'Liefde zonder macht komt niet tot haar recht. En macht zonder liefde is heel gevaarlijk.'**

### **De groep bepaalt je bril**

Morten grijpt terug op iets dat Jitske eerder in het gesprek bracht: 'Je vertelde daarnet dat je continu moet bewegen om helder te blijven kijken. Je bent waarnemer én je hebt je eigen subjectieve waarneming. Je moet je bril schoonhouden.'





*Jitske:* 'Ook dat benader ik vanuit een groep. De groepen die achter jou staan, waaronder Phoenix, bepalen de bril die je ophebt. Ook als je die oppoetst, is het nog steeds een bril. Als je als kind in Nederland woont en je ziet je moeder maar heel af en toe en je vader bijna nooit, spreken we al snel van een ongezonde hechting. Terwijl dat in een cultuur waar kinderen door hun tante worden grootgebracht – ik geef maar een voorbeeld – heel anders kan liggen. Wat in de ene groep volstrekt logisch is, hoeft dat in de andere helemaal niet zo te zijn. Leiderschap kan in de ene cultuur betekenen: goed luisteren en vragen stellen. En in de andere cultuur veel meer het tonen van kracht. De vraag is dus steeds: welk narratief is dominant in de groep? De mensen vormen dat narratief, maar dat narratief vormt ook de mensen. Dat vind ik fascinerend.'

Via de opmerking van Jitske dat er altijd spreekwoordelijk groepen achter je staan die je waarneming beïnvloeden, komt het gesprek op de grondlegger van het systemisch

werk, Bert Hellinger, die ooit priester was in Afrika. Zou zijn religieuze vorming van invloed zijn geweest op de strakheid van zijn ordening, vragen Morten en Jitske zich af? En daarmee komen we uit bij de bijbel en de masculie-ne bias die daar vermoedelijk in zit (Jitske: 'De redactie die al die goddelijke verhalen heeft opgeschreven bestond vermoedelijk niet uit twintig vrouwen'). Automatisch komt het gesprek op het mannelijke en vrouwelijke. Morten: 'Het openstaan vind ik dan meer het vrouwelijke en het ordenen het mannelijke.' Jitske omzeilt deze etiketten liever om allerlei verwarring te voorkomen en spreekt van *power* en *love*: 'Power is dopamine, ervoor zorgen dat het gebeurt. Resultaat halen en weer door. Love legt de nadruk op samen, naar elkaar luisteren, en trots. Geen dopamine maar oxytocine.'

*Morten:* 'Je hebt ze beide nodig. Liefde zonder macht komt niet tot haar recht. En macht zonder liefde is heel gevaarlijk.'

---

*Jitske:* ik hoor de stem van Adam Kahane [een internationaal vermaard conflictbemidelaar, red.]. Prachtig!

## Animus en anima

*Morten:* 'Ik word er erg gelukkig van als het mij lukt om iemand te ondertitelen in wat diegene vertelt, zodat ik daarmee recht doe aan de ervaring van die ander.'

*Jitske:* 'En waarom word je daar zo gelukkig van?'

*Morten:* 'Ik komt uit een nest waar de dingen niet zo makkelijk een naam kregen. Er was van alles, maar we konden er geen woorden aan geven. Als we taal kunnen vinden voor jouw ervaring, kan het kader dat ik je daarmee bied je in je lijf helpen, in plaats van dat het in je kop gaat zitten. Het kader en de ervaring versterken elkaar dan, waarbij ik het kader als mannelijk zie en de ervaring als vrouwelijk.'

*Jitske:* 'Andersom kan toch net zo goed? Ik heb moeite met dat masculien en feminien. Ik vind het onzin, het irriteert me.'

*Morten:* 'Wat irriteert je?'

*Jitkse:* 'Het is een ordening die vastzet. "Mannelijk" wordt meteen gekoppeld aan mannen en "vrouwelijk" aan vrouwen, terwijl er zoveel tussenin zit. Zeker in deze tijd.

Er is zoveel te doen rondom gender.'

*Morten:* 'Als ik dan toch even advocaat van de duivel mag zijn: Jung heeft die begrippen groot gemaakt. Hij sprak van animus en anima, en benadrukte dat het archetypische beelden zijn. Het gaat helemaal niet over mannen en vrouwen.'

*Jitkse:* 'Klopt, maar die termen zijn toch "besmet". Het archetypische beeld is niet los te zien van het biologische.'

*Morten:* 'Dat is waar. *Point taken.*'

**'Van nature willen we controleren, regels maken. Terwijl de Trickster zegt: wacht gewoon eens even.'**

## Tricky tijden

Morten springt over naar een ander onderwerp: 'Je hebt een nieuw boek geschreven, *Tricky Tijden*. Kun je daar iets meer over vertellen?'

*Jitske:* '*Tricky Tijden* gaat over de Trickster, een archetype dat je in heel veel culturen, in alle oude verhalen, tegenkomt.

Denk aan Loki, de god van chaos en misleiding bij de Noormannen, Hermes bij de Grieken, de ondeugende en

sluwe spin Anansi in de West-Afrikaanse en Caribische cultuur en Reynaert de Vos bij ons in het Westen. De Trickster houdt zich niet aan de regels van de goden en ook niet aan die van de groep, ze zit er tussenin en rommelt aan de grenzen. De Trickster scheidt vooral verwarring. Steelt het vuur van de goden en geeft het aan de mensen. De Trickster is degene die in de orde de chaos brengt. En in die chaos kan weer een nieuwe orde ontstaan. De Trickster is dus eigenlijk de schepper van cultuurverandering. We leven nu in tricky tijden. Alles staat op losse schroeven. De oude ordes werken niet meer. De instituties kraken. We weten niet waar het heengaat, dat is weer dat liminale, waarover we het eerder hadden. En in die ruimte is de Trickster de baas. Zij weet hoe je moet dealen met onzekerheid, hoe je moet improviseren.'

*Morten:* 'En is dat iets wat we hebben te leren? Hoe we meer Trickster kunnen zijn?'

*Jitkse:* 'Ja, dat denk ik wel. Of in ieder geval: hoe we de Trickster in onszelf kunnen herkennen. We vinden Tricksters irritant, maar het zijn ook de klokkenluiders, de mensen die "nee" durven zeggen. De dwarsliggers.'

*Morten:* 'En wat vraagt dat op het gebied van leiderschap?'

*Jitske:* 'Dat je niet te snel een oplossing wilt bedenken. Van nature willen we controleren, regels maken. Terwijl de Trickster zegt: wacht gewoon eens even. Kijk eens wat er gebeurt. Speel ermee. Verdraag het niet-weten. Als leider moet je in deze tijden dus vooral een bedding creëren, een *holding space*, waarin de verwarring er mag zijn, zonder dat de boel uit elkaar klapt.'

*Morten:* 'Hoe verhoudt zich dat tot polarisatie?'

*Jitske:* 'Dat is juist het tegenovergestelde, dat is jezelf terugtrekken in de loopgraven van het eigen gelijk. Het is zwart of het is wit. Terwijl de vernieuwing juist in het midden zit. Maar dat is heel spannend, want dan moet je misschien iets van je eigen gelijk opgeven.'

*Morten:* 'Dat is iets anders dan polderen.'

*Jitske:* 'Ja, polderen is grijs. De echte antwoorden komen uit het stille midden. Uit de mensen die het nog niet weten en die genuanceerd zijn.'

*Morten:* 'Dus we moeten de vaardigheden trainen om in dit ongemakkelijke midden stevig te kunnen blijven staan?'

*Jitske:* 'Ja, *stay with the trouble*, zoals de Amerikaanse filosofe Donna Haraway zegt. Blijf bij het gedoe.'

*Morten:* 'Dat klinkt heel Phoenix-achtig!'

*Jitske:* 'Je bent niet meer wie je was en je weet tegelijk nog niet wie je wordt. Dat is eng. Maar dáár begint de transformatie.' 🌀

---

# Brandweermannetjes en Moeder Theresa's

verschijnselen als vliegwiel in het begeleidingswerk

---

TEKST: MIRJAM DIRKX EN DIECKE DE WIT\* BEELD: BARBARA PEERDEMAN

Twee waarheden naderen elkaar. Eén komt van binnenuit, één van buitenaf en waar zij elkaar ontmoeten bestaat een kans jezelf te zien.

Tomas Tranströmer (1931), Vertaling Bernlef

*In de pauze loopt hij naar me toe, hij wil een vraag stellen. Eager, hij wil leren en weten. Ik hou van die honger om te leren. Tegelijkertijd lijkt er iets wat 'terughoudt' in zijn houding. Ik kan het niet helemaal vastpakken. Alsof iets in hem zegt 'ik wil dichtbij' en iets in hem roept 'gevaar!!!'. Voor mijn ogen verschijnen twee kleine rode brandweermannetjes die verwoed de weg staan te wijzen, maar ieder een andere vluchtrichting op...*

*Die vraag en dat dichtbij, die wil ik wel. Maar dat mannetje dat roept 'gevaar', dat irriteert me. 'Hoezo gevaar, ik ben veilig!' snauwt mijn innerlijke Moeder Theresa hem bijna toe. Als het niet zo echt voelde, zou ik er hartelijk om kunnen lachen.*

Een beschrijving van het begin van een kleine ontmoeting, zoals deze in een trainingszaal, je gespreksruimte of op de gang tijdens je werk kan ontstaan. Schijnbaar een inhoudelijke vraag waar je een verstandig antwoord op kunt teruggeven. Maar er gebeurt zoveel meer! Brandweermannetjes en Moeder Theresa's die verschijnen, een dans van toenadering en afstand, de adem die stukt, spieren die zich aanspannen... verschijnselen, fenomenen. Twee waarheden die elkaar naderen. Een rijk onderzoeksveld opent zich: wat gebeurt er in deze ontmoeting tussen mij en deze ander, in en met mij? Wat vertellen

de energie, de sfeer of mijn fantasieën me? Je gevoelens, gedachten en gewaarwordingen in het ontmoetingswerk zijn geen storingen, maar verschijnselen die boordevol boeiende, richtinggevende informatie zitten. In dit artikel leggen we je uit, hoe je de verschijnselen die oplichten in de ontmoeting – zoals brandweermannetjes en Moeder Theresa's – kunt gebruiken als versneller in je diagnostiek en interventies. Verschijnselen als toegangspoort naar levensverhalen, patronen, maskers, overlevingsstructuren. Als poort naar pijn en verwonding, naar daar waar de levens-

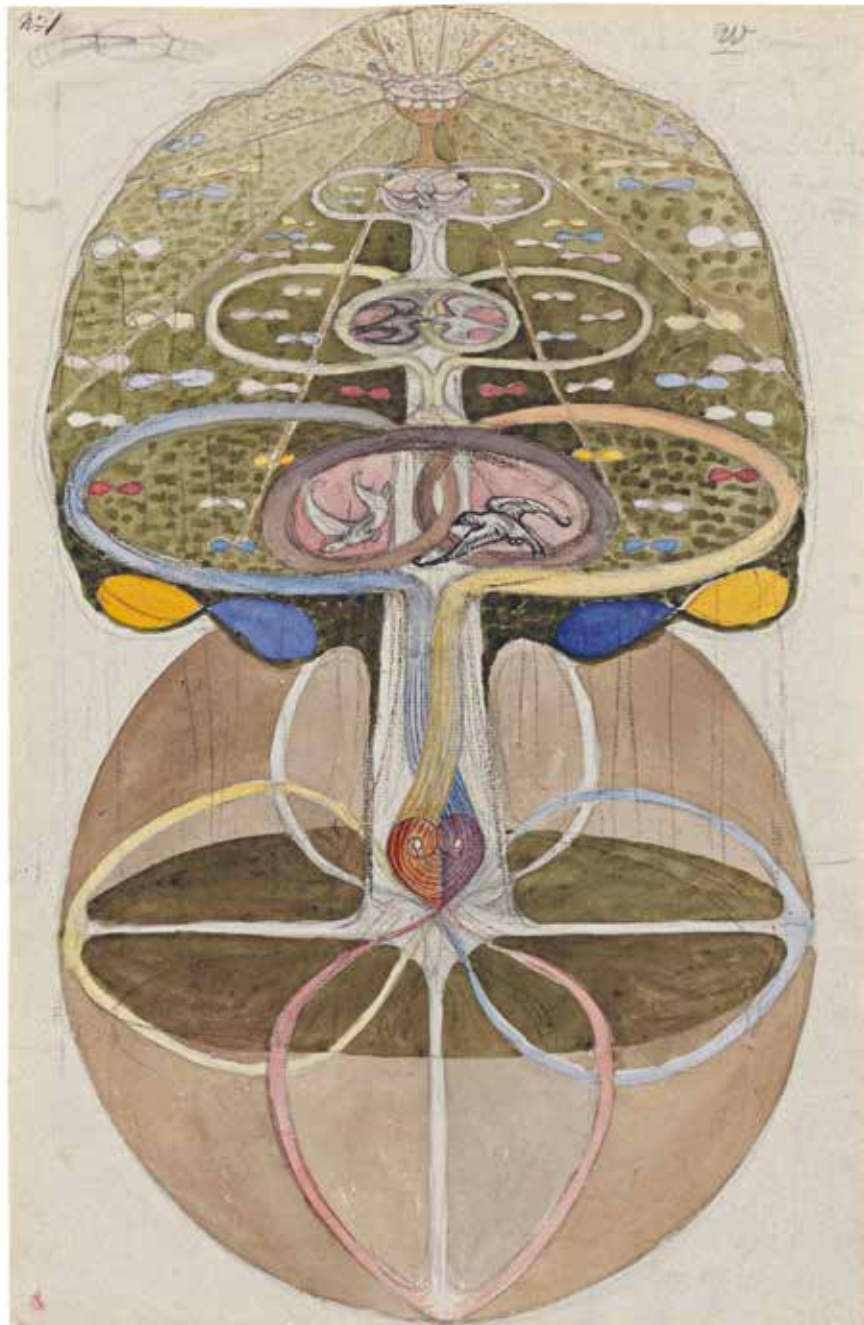
energie ooit stolde. Een roepend verlangen rondom iets dat gezien, geheeld, geïntegreerd wil worden. In het werken met verschijnselen ben je als begeleider je eigen instrument. Wat je waarneemt in de ontmoeting met de ander, raakt immers ook iets in jou. Daarom begint het werken met verschijnselen altijd bij jezelf. Het thuisbrengen van verschijnselen is een ambacht. Het vraagt oefening, moed en bereidheid om telkens opnieuw bij jezelf te beginnen. Eén waarschuwing: het is geen eenzijdig of eenvoudig stappenplan. Je bent zelf in het geding. Want jij bent 'waarnemer in het waargenomen'. En als je bril niet schoon is, dan wordt je blik troebel en liggen er verwarrende projecties op de loer. Maar ook een belofte: werken met de verschijnselen loont! Precies op het snijvlak waar twee waarheden elkaar ontmoeten, zit het vliegwiel van het fenomenologisch ontmoetingswerk.

## TREE OF KNOWLEDGE; OVER ORDENING EN PLEKBESEF

De Zweedse Hilma af Klint (1862-1944) schilderde *Tree of Knowledge, No.1*. Zij laat ons levende ordening zien: wortels, stam, takken, vruchten – ieder deel op zijn plek, ieder verbonden met het geheel. Een levende hiërarchie van dienstbaarheid: de wortels dragen, de stam geleidt, de kroon ontvouwt, vogels kunnen rusten op haar takken.

*...Ik ben even onthand. Ik weet dat een reactie vanuit mijn irritatie niet gaat helpen. Ik zoek naar grond van waaruit ik mezelf en hem kan verstaan. Ik herinner me de Tree of Knowledge. Een boom die doorgroeit, ook als er krassen in zijn stam worden gekerfd, zij het een stukje gewond. Het kloppende hart, dat steeds zijn ritme vindt, ook als het even hard moet werken. De lussen van de polaire delen; de vergeten kant die nog ligt te wachten op integratie. Hieraan denkend, zak ik dieper in mijn adem, in mijn lijf. Het wordt rustiger.*

In het werken met verschijnselen zijn er de grote ordeningsprincipes van het leven, waardoor je je gedragen weet. Zoals een boom van eeuwenoude kennis, waar je tegenaan kunt leunen, ook als het even bloedstollend spannend of verwarrend is. Of de systemische ordeningsprincipes, zoals de afbakening tussen ouders en kinderen. Tot slot is er de universele, ontwikkelingspsychologische, natuurlijke groei door het leven heen. Deze 'orde der dingen' is geen opgelegd systeem, maar een erkenning van de natuurlijke plaats van elk element in de stroom van leven. Een herkenbaar baken dat rust brengt, voorbij aan alle mensen en



Hilma af Klint, *Tree of Knowledge, No.1*, 1913-1915

alle tijden. Je toevertrouwen aan deze hiërarchie van 'wortels, stam, takken, vogels', plaatst jezelf in de stroom van

het leven. Vanuit die ingeordende plek kun je dienend werken met je cliënt, cursist of werknemer. >

---

## TWEE WAARHEDEN DIE ELKAAR NADEREN

'Kijk', zei Carl Gustav Jung in juli 1955 tegen de verslaggever van een Zwitserse krant. 'Ik weet dat ik hier zit en met u aan het praten ben. U weet, voor zover het u betreft, hetzelfde. Tussen ons heeft een uitwisseling van woorden plaats. Maar behalve die woorden die we tot elkaar richten, zijn er zoveel andere dingen die zich van de een naar de ander bewegen: gevoelens, beelden, gedeelten van de ziel.'

Werken met de verschijnselen is zicht krijgen op de 'dingen die zich van de een naar de ander bewegen' in de ontmoeting, om met Jung te spreken. In het schema hiernaast zie je de stappen die je helpen om van de waarneming van de verschijnselen tot bekrachtigende leerervaringen te komen.

Het begint natuurlijk met het waarnemen van verschijnselen; bij jezelf, bij de ander en tussen jullie beiden. Bij jezelf: je merkt dat je begint te gapen, geïrriteerd raakt of juist heel enthousiast, je wordt misselijk of je krijgt het koud,

je voelt je geïntimideerd, verleid of ongemakkelijk. Of je voelt hoe je hartslag oploopt, je adem oppervlakkig wordt, je spierspanning verhoogt, je energie wegtrekt of juist toeneemt. Bij de ander neem je misschien soortgelijke fenomenen waar. Zijn de taalpatronen wel van 2026? En hoor je de van klankkleur verschietende stem? Tikkende

voeten, scannende ogen, hulpeloze blikken, hoe het voelt alsof die ander energetisch bij je op schoot zit of het liefst in je zou willen kruipen. Verschijnselen waarnemen is datgene wat je zintuigen je vertellen, voor 'waar' aannemen. Wat ze je willen vertellen, daar gaat de volgende paragraaf over.



## HET VERSCHIJNSEL ALS TIJDREIZIGER

Als je ze hebt waargenomen, probeer je de verschijnselen te verstaan in hun ontstaansgeschiedenis, bedoeling en betekenis. Dat vraagt een beetje afstand, zodat je kunt begrijpen wat de verschijnselen je willen vertellen. Iets koelere taal helpt je om de ervaring te duiden.

*...Wat gebeurt hier eigenlijk, in deze kleine ontmoeting? Ik als begeleider, met mijn Moeder Theresa aan de voordeur. Schrikt hij van mij, van mijn warmte? Misschien moet de temperatuur omlaag. Of schrik ik nu van hem? Zitten de brandweermannetjes met hun beweging van ogenschijnlijk komen en tegelijkertijd terugdeinzen misschien ook in mij?*

In welke vorm een verschijnsel zich ook toont, het verwijst naar een andere tijd en een andere plaats. Het verschijnsel is een tijdreiziger; het herhaalt zich in de ontmoeting in het hier-en-nu, maar het is een richtingwijzer naar ooit. Welk verlangen spreekt eruit en over welk gemis vertelt het?

---

## HET THUISADRES VAN HET VERSCHIJNSEL

Er slaapt een lied in alle dingen, die zacht dromen voort en voort.

En de wereld zal gaan zingen, want jij vindt het toverwoord!

Wichelroede, Joseph von Eichendorff

Verschijselen willen thuisgebracht worden. Wanneer je hun ontstaansgeschiedenis leert kennen, dan kun je gaan begrijpen wat er te leren en integreren valt.

*...Een Moeder Theresa die erkenning zoekt in mij. Brandweermannetjes die dichtbij en veraf willen. Wat vertellen ze me? Is het die kleine dappere zorgzame in mezelf? Ze wilde dichtbij, maar ze maakte zich groot. Ze wordt pissig als haar zorgzaamheid niet wordt erkend. Maar diep vanbinnen is ze eigenlijk bang. Als zij niet zorgt dat de anderen overeind blijven, wie zorgt er dan voor haar? Een oud patroon, dat verhaalt van een jong meisje in te grote schoenen.*

*Ik kijk weer naar hem, mijn ogen zachter nu. 'Hé, wie zorgde er eigenlijk voor jou vroeger?' Zijn geraakte ogen zeggen iets over gevonden en ontmaskerd worden.*

*'Niemand...!', zegt hij. Hij vertelt van de klappen en de verbale agressie, vroeger thuis. Beter op voorhand vanbinnen vertrekken, dan het risico op weer geraakt worden.*

Door het verschijnsel thuis te brengen in jezelf, schoon je je bril. Zo kun je weer met zachte ogen naar de ander kijken. Daarbij licht er een thema op tussen jullie, zoals in het voorbeeld hierboven iets met 'zorg, bescherming'; dat geeft je input voor je diagnostiek. Met een beetje geluk vallen je vanaf deze plek in jezelf ook een paar toverzinnen of rake metaforen toe. Je moedigt de ander vervolgens aan om diens ervaringen in eigen woorden te delen. Zo kom je bij de oorspronkelijke ervaring uit; het 'thuisadres' waar het symptoom of verschijnsel ontstaan is. Vaak is dat een pijnlijke levenservaring, die zijn sporen heeft nagelaten. Daar, waar het verschijnsel thuis is, ligt ook de inspiratie voor de herkansing.

## BEKRACHTIGENDE HERKANSINGEN

Met de verschijnselen als je gids word je uitermate effectief in het vinden van bekrachtigende leerervaringen. In die herkansing bied je een nieuwe ervaring zodat er iets geleerd kan worden wat in het verleden onvoltooid is gebeven, waar de levensenergie is gestold. Je kijkt naar het thema wat oplicht tussen jullie, en je gebruikt hierbij het gemiste als inspiratie. Je stelt jezelf als begeleider de vragen; welke ervaring is gemist? Wat bleef onvoltooid in eerdere relaties? Met welk deel in zichzelf mist de cliënt het contact? Wat bleef nog ongeleerd op het levenspad?

*... 'Merk je hoe je vanbinnen al vertrokken bent, als je komt met je vraag? Een heel jong beschermingsmechanisme. Wil je een ervaring?' Hij knikt. Heel langzaam breng ik mijn hand richting zijn wang. Bij elk stokken van zijn of mijn adem, stop ik. Geduld. Totdat mijn hand zijn huid raakt; eerst voorzichtig en dan zijn wang steeds voller in mijn hand. 'Een ervaring over je weer leren toevertrouwen aan gezonde verticaliteit.'*

Zo kun je als begeleider aan de hand van de verschijnselen een vliegwiel aan leerervaringen in gang zetten, zodat de levensstroom haar weg kan vervolgen. Let erop dat de ervaringen ook in het lijf komen, zodat de ruimte die in het lijf ontstaat letterlijk gevuld kan worden met adem en zuurstof. Op die manier krijgt de cliënt of cursist niet alleen zicht op de oorzaak van zijn patronen, maar een belichaamd gevoel bij de route die hij in zichzelf kan nemen om er weer uit te komen. Want deze ervaringen vragen natuurlijk herhaling en oefening in het leven van alledag.

En om met een mix aan wijsheid van Tranströmer en Jung af te ronden: vergeet niet dat waar twee waarheden elkaar naderen, er een kans bestaat delen van elkaars ziel te zien. Moeder Theresa's en brandweermannetjes samen op zoek naar de juiste richting. Een intiem en helend perspectief voor beide. 🌀

\* We zijn Mirjam Broekhuizen schatplichtig voor haar werk aan de reader *Verschijselen spreken* voor Phoenix Opleidingen. We hebben hier dankbaar uit geput voor dit artikel.

---

EEN JONGE IMPRINT

# Over verschijnselen waarnemen en verstaan

---

TEKST: JOLANDA VERSTEEGEN-BRUGGEMAN



De hand is het zichtbare  
deel van de ziel

Auguste Rodin, *Main avec une figure féminine* (1914),  
Courtesy National Gallery of Art, Washington

De kamer is halfdonker. In een couveuse ligt het jongetje dat 12 weken te vroeg werd geboren. 1.035 gram weegt hij en het was nog helemaal niet de bedoeling dat hij kwam: een onbegrepen vroeggeboorte. Omdat hij een moeizame start had, wordt zijn ademhaling ondersteund. Mijn eerste ontmoeting met hem en ik zie: een dun rood huidje, gesloten ogen en een verwrongen blik. Hij huilt, maar dat is niet hoorbaar door de beademingslangen. Ik open de deurtjes zo zachtjes als ik kan en begin tegen hem te praten; een voor hem vreemde stem. Dan haal ik even diep adem. Ik heb al voor veel vroeggeborenen gezorgd, ik weet hoe spannend het gaat worden de komende weken en hoe dun het levensdraadje voor hem is.

---

Ik laat het in mezelf toe, mijn trillende benen en ingehouden adem, het onbestemde gevoel in mijn onderbuik dat nooit een goed voorteken is. En ik reis even terug naar huis: waar ik mezelf als kind groot maakte en dacht dat ik alles alleen kon fixen. Waar ik verlangde naar troost als het spannend of pijnlijk was, maar in mijn kamertje de armen om mezelf heen sloeg. Ik heb helemaal te komen met wie ik ben als ik dit wezentje, dat nog zo verbonden is met de wereld voor geboorte waar hij rücksichtslos uit is weggeplukt, aanraak. Hij is nog voor spraak, bewustzijn en zien; één en al lichaamstaal.

In onze tastende ontmoeting ga ik voor en heet ik hem welkom op deze wereld. In de aanraking leg ik mijn nieuwsgierigheid naar deze kleine jongen naast mijn angst en hoop, licht en donker, mijn kunde en mijn lege handen. Een volle intentie tot troost van mens tot mens en hij kalmeert. Een eerste teken van wederkerigheid.

Wie stil is met de elfjes,  
ziet een jonge glimlach  
door het gegroefde, verlittekende leven heen  
stoten...

Herman Cools

### **Toepassen van fenomenologische principes – eerste kennismaking**

Hoe ik werkte met de allerjongsten, had alles te maken met mijn intuïtie en met de opleiding haptonomie/haptotherapie die ik volgde bij Ted Troost. Zelf was hij opgeleid door de grondlegger Frans Veldman die met zijn standaardwerk *De wetenschap van affectiviteit* een belangrijke boodschap in de wereld zette: hoe lichamelijk gevoel en gevoelsleven in wisselwerking zijn met elkaar. Haptonomie betekent de leer van het aanraken. Hier bracht ik aanstaande ouders in contact met hun baby in de buik, was ik gefascineerd door topsporters die dankzij haptonomie van hun blokkades werden verlost, zag ik hoe opgeslagen gevoelservaringen in het lichaam, gekoppeld aan trauma, loskwamen en waar aanraking helend is in het stervensproces.

Bij de eerste kennismaking wist ik: hier moet ik zijn. Ik was geraakt door de veilige setting die geboden werd met professionele afstand en nabijheid. Ik leerde kijken, voelen, tasten, interveniëren voorbij het zichtbare en ieder klein teken verstaan. Altijd vanuit het drieluik: jezelf, de ander en de ontmoeting.

---

### **De verschijnselen spreken – Phoenix en fenomenologie**

En nu is er de prachtige reader *De verschijnselen spreken* die Phoenix als lesmateriaal heeft toegevoegd aan de vervolgopleidingen. In de reader lees je hoe fenomenologie het venster is waardoor we kijken en hoe je eigen lichaam instrument is.

Ik vind het heel waardevol en belangrijk dat wat we onze cursisten leren en laten ervaren bij Phoenix, gestoeld op het gedachtegoed van vele grote denkers die ons voorgingen en oude wijsheden die doorklinken. Dat heeft Wibe Veenbaas mooi gedaan. Morten Hjort en het team van trainers zetten dit voort, waarbij het ambacht van ontmoetingswerker steeds wordt aangescherpt: gedetailleerd, kwalitatief hoogwaardig, authentiek en met moderne toepassingen.

Zo is bij dit onderwerp Maurice Merleau Ponty een grote inspirator. Lichaamsbewustzijn en -gewaarzijn is het centrale thema in zijn studie en werk en hij stelt dat het lichaam een actieve rol speelt in hoe we de wereld ervaren. De mens met zijn velden van relaties en werelden achter zich. Merleau-Ponty maakt duidelijk dat ons lichaam de eerste bron van expressie is, een microkosmos die het veel grotere verhaal van onze existentie weergeeft. Als begeleider kun je de lichamelijke respons (bijvoorbeeld spanning, ademhaling, kou, trilling) bij jezelf en de ander gebruiken als richtingaanwijzer.

Virginia Satir, een invloedrijke psychotherapeute, heeft veel nagedacht over de kracht van imprints bij het jonge kind en hoe deze ervaringen zich tonen in ons gedrag als volwassene. Zij stelt dat vroege imprints worden gevormd door onze ervaringen EN de context waarin we opgroeien. Ook zij benadrukt het belang van het waarnemen van verschijnselen, hoe klein ook. Een stembuiging of ander timbre, versnelling of vertraging van tempo, blozen, wegstijgen. Lichamelijke signalen zijn indicatief voor wat nog ongeleerd en onverwerkt is. Zij moedigt begeleiders aan om samen met de cliënt op zoek te gaan naar de oorsprong van deze verschijnselen met behulp van verhalen en ervaringen, zodat er verbinding wordt gemaakt met het verleden en herstel kan plaatsvinden.

Dat laatste vertalen we in de reader naar *verschijnselen thuisbrengen en bekrachtigende ervaringen bieden*.



---

## Verschijnselen thuisbrengen en bekrachtigende ervaringen bieden

Het te vroeg geboren jongetje heeft het niet gehaald. Zijn tweelingzus wel. In iedere volwassene zit zeker ook nog het kind. Wat we ervaren als baby, echoot in ons volwassen leven. Hoe het kind haat, verwaarlozing, afwijzing, pijn of liefde heeft ervaren kan zich later manifesteren in gedrag, lichaamshouding en taal. In de ontmoeting met een cliënt, als het gaat over vroege imprints, zijn er veel verschijnselen die kunnen spreken. Samen zoeken naar de pijn en het stokken van de levensenergie in relatie tot de ouders en grote gebeurtenissen verderop in het leven. Alert op de overdracht waarmee iemand zich meldt en je gewaar zijn van je eigen tegenoverdracht. Wat valt hier te leren voor ons allebei?

*Ze komt mijn kamer binnen voor onze eerste afspraak: een tengere vrouw met donker krullend haar. Ze is te laat en dat zal een patroon blijken te zijn. Ze heeft niet zoveel met kloktijd, zegt ze.*

*Zittend op het puntje van haar stoel, met de handen om de zitting heen geslagen, klaar om weer te gaan, is de onrust volop aanwezig in haar en tussen ons. Ik voel onmiddellijk dat ik haar leuk vind, deze intelligente maar wat warrige vrouw. De vraag gaat over meer voelen. Letterlijk zegt ze dat ze in haar lijf wil landen.*

*Haar geschiedenis verhaalt over te vroeg geboren worden, bij de tweede sessie neemt ze een foto mee van zichzelf in het ziekenhuis en haar jonge moeder ernaast. Ingepakt in een steriele jas (omdat de medische wereld toen nog bang was dat ouders een extra infectierisico voor het kind vormden) en niet naar haar eerste kind kijkend. De couveusedeurtjes zijn dicht. De hechting is onvoldoende op gang gekomen en werd extra moeilijk, omdat haar Indonesische mama verschrikkelijk heimwee had naar haar thuisland en familie. Zij was met haar aandacht vaker daar dan hier.*

*In ons contact danst mijn cliënt steeds tussen aanwezig zijn en vertrekken: haar lijf bij mij maar zelf alweer vertrokken. De reis tussen hemel en aarde is haar safehouse. De schrik om volledig deel te nemen aan deze wereld zit in haar lijf en ziel. Ze is bang voor diepgaande contacten en boos op haar ouders en hoe de opvoeding verliep. Ik heb geleerd om als begeleider bij cliënten met deze karakterstructuur veel tijd te maken voor 'welkom'. Steeds weer, en het past me ook. En ik weet dat het leerlandschap gaat over de reis*

*naar binnen om daar houvast in haarzelf te vinden en de beweging van binnen naar buiten, om contact te maken met de ander. Mijn hart opent zich voor dit mensenkind en haar start van het leven.*

*Ze maakt de huiswerkopdrachten niet of raffelt ze af, ze vlucht meerdere keren mijn kamer uit als ik toch de temperatuur van ons contact langzaam probeer op te draaien. Mij met een diepe zucht en lichte wanhoop achterlatend. Maar ze komt steeds weer terug, want ik blijf: als je dan toch op de aarde bent, is veel kloktijd hebben met elkaar zo gek nog niet.*

Als leidinggevende wist ik bekrachtigende ervaringen te bieden, net als in de één-op-één-coaching. Voor de groep staan als trainer is minder bekend terrein. Tegelijkertijd is het fantastisch om weer padvinder te zijn, leerling van het leven. Met ervaren trainers naast je. En zoals het in de reader staat: 'Het vraagt van jou om te luisteren met je lijf-en-wezen als klankkast en met je hart als zintuig van deelname.' Met die opdracht op weg gaan, dat durf ik wel. Raken, aanraken, tasten. Verschijnselen waarnemen, verstaan en thuisbrengen, wat een prachtige taak! 🐾



### Jolanda Versteegen-Bruggeman (1964)

is sinds een paar maanden adjunct-directeur bedrijfsvoering van Phoenix Opleidingen. Jolanda heeft haar wortels in de zorg en wijdde haar werkzame leven aan het 'kraamkamer-zijn' – letterlijk in de zorg rondom geboorte en (gebrek aan) hechting en figuurlijk in het begeleiden van mensen en organisaties in hun ontwikkelingsprocessen. Naast haar rol in het leiderschapsteam, kun je haar ook tegenkomen in de opleiding *De tekens verstaan, Professionele Begeleiding van Organisaties* en in de driejarige opleiding.



---

## Kersen

'Waarom moet je nou ineens huilen?', vraagt M. We zitten aan de tafel in de woonkamer op een zondagmiddag in januari 2021, met voor ons een lijstje met spullen om te verdelen. Eén kolom met onze bezittingen, twee met onze namen. We zetten kruisjes. De zon zet onze ooit met zorg uitgekozen handgemaakte tafel in goudgele gloed. Het beuken wentelt zich in de winterwarmte die door het glas naar binnenstroomt. Toch ben ik koud en rillerig. De bloemen op tafel maken schaduwen die als een zonnwijzer de tijd vooruitduwt. Te langzaam, veel te langzaam. Er hangt een stroperige, steriele sfeer. Alsof het leven hier de deur achter zich heeft dichtgetrokken. In mijn eensteenshuisje in het centrum ben ik gewend geraakt aan buitengeluid. Pratende passanten, beierende kerkklokken, kwetterende vogels, uitgelaten, spelende kinderen. Hier zit ik in een vreemd soort niets. Een vacuüm waar ik zo snel mogelijk uit wil.

Het duurt even voordat ik antwoord kan geven. 'Ik zie ons nog wegrijden', zeg ik dan, 'heel vroeg op een zaterdagochtend. De Goedestraat uit, de Biltstraat op. Op weg naar de snelweg. Met achterin ons lelijke eendje twee kratten met campingspullen. En broodjes voor onderweg. Witte bolletjes met gebakken ei. Weet je nog? We gingen voor de eerste keer samen op vakantie. Frankrijk, Zwitserland, we zouden wel zien. Met de turtle: een klein bruin, ovaalvormig stormbestendig tentje. Groot genoeg voor ons twee, omdat de liefde dat ook was.

We zijn vrolijk opgewonden. Al vijf keer hebben we ons voor vertrek de vraag gesteld: hebben we écht alles? Het camping carnet. De Thomas Cook Travelers Cheques. Franse francs. Zwitserse francs. De papieren van de reisverzekering. Net als we de Berekuil oprijden, zeg jij verschrikt: 'We zijn iets vergeten!'

En ik denk: dat zullen dan wel de Travelers Cheques zijn. Of het camping carnet. 'De druiven!', roep jij uit. 'De druiven staan nog op tafel'. We schieten allebei in de lach. Ik neem de vierde afslag op de rotonde en rijd terug naar huis.

Weet je nog? Alles was onvoorwaardelijk. Onvoorwaardelijk vanzelfsprekend. Jij en ik. De wereld lag aan onze voeten. We waren samen één. Geen speld tussen te krijgen. Toen we elkaar drie weken kenden, hebben we alles op één hoop gegooid. Geld, spullen. Matrassen, die we haastig versleepten in onze studentenkamers. Onze zielen. Alles was van ons. Niets meer van jou of mij. Dáaraan moest ik denken, toen we net ruzie maakten of jij de staafmixer, of ik de staafmixer. En wie dan de keukenmachine. En dat ik zo graag de Sonos-speakers wil hebben. Muziek was toch altijd meer mijn ding? Maar dat jij ze liever wilt houden. Niet omdat je er zo aan hangt, maar omdat je anders grote gaten in de muren hebt zitten. En dat is zonde, want die zijn net gestuukt.

Een stenige stilte vult enkele seconden de ruimte, voordat M. reageert. 'Het waren kersen', zegt ze droog. 'Geen druiven'. Ze heeft gelijk, het waren kersen. Haar nuchterheid, waar ik vroeger zo om kon lachen, snijdt mijn ziel in tweeën. Waar ik haar met mijn riviertjes van weemoed probeer te bereiken, plaatst zij genadeloos dammen van beton. Zij snijdt me de pas af. Of wrijft het erin dat ze dat al gedaan heeft. Of erger nog: dat ik dat gedaan heb. De verbinding is verbroken. Een kabel doorgeknipt in een hotline van 36 jaar.

Er is geen wij meer, en het lijkt alsof daarmee ook mijn ik is opgeheven.

---

# Thuiskomen in het gekkenwerk

---

TEKST: SASKIA BULTMAN-BEELE BEELD: FROGGY5, UNSPLASH



---

Ik voel het meteen als ik opkijk. Serieuze ogen, vlakke intonatie. Ik zie het. Ik hoor het. Nadat de glazen deur van mijn tuinhuis openschuift, gaat er ook een deur in mij open. De voelbare spanning in mijn lijf van de ziel onder de arm. Wat ken ik het goed.

Lichtvoetig sta ik op. Met mijn lijf én ziel als klankkast. Ik ben me zo bewust van het eerste verschijnsel in mij: opletten nu, want je weet het maar nooit... Het verschijnsel van de magische beweging; die van oudste dochter met een haast onbegrensd verantwoordelijkheidsgevoel, geboren in een veld van relaties waarin de onmacht een prominente plek heeft.

De deur van mijn hart opent naar binnen als ik me realiseer dat het kleine meisje in mij die ochtend haar net iets te grote schoenen heeft aangetrokken. Een echte 'Phoenix hug' zet me op mijn dienende plek. Hè hè. Lucht. Ik hoef het niet te fixen. Om voorbij de binding met toen en ooit te komen, heb ik, zoals altijd, ook deze sessie voorbereid door eerst contact te maken met de grote ruimte én met mezelf. Wat wil hier vandaag gezien worden? Wat vraagt dit van mij? En wat is een dienende interventie?

Deze ochtend viel me het gedicht van Rumi in. *Dit mens-zijn is een soort herberg: elke ochtend nieuw bezoek. Een vreugde, een depressie, een benauwdheid, een flits van inzicht komt als een onverwachte gast. Verwelkom ze; ontvang ze allemaal gastvrij.* De wond is zichtbaar, voelbaar en hoorbaar. En: er is ook echt al wat innerlijk werk verricht. Dus waarom bij mij?

'Waar wil je naar kijken?'

---

---

De temperatuur in de ruimte stijgt. Ondertussen zijn er koele woorden over uitdagingen. Soms een ondefinieerbare glimlach. Meestal een serieuze blik. Ook ik ken de verleiding om terug te keren naar de analyse en beschouwingen. Ik leun naar achteren. Zo kan ik het wel een tijdje uithouden. Verduren. Ja. Daar ben ik in dit soort situaties goed in geïnteresseerd. En: hoe lang moet ik nog wachten? Waar heb ik eigenlijk zin in?

‘Jij als instrument’ is de sleutel van de ontmoeting. Echt zo’n kernzin die me wakker schudt. Welk gewicht leg ik in de schaal?

Als door een wesp gestoken, schiet mijn lijf naar voren. Vanuit resonantie met iets dat groter is dan ik, open ik – zonder erover na te denken – mijn handen. Ter hoogte van mijn hart beweeg ik mijn handen simultaan en ook los van elkaar. Alsof ik het gewicht in beide handen probeer te meten. Onmiddellijk is er herkenning aan de overkant.

‘Wat ligt er in die ene hand? En in die andere?’

*Now we’re talking.*

In het daaropvolgende onderzoek naar het erkennen van de polariteiten licht en donker ga ik voor en masseer met beide handen mijn kaken. Mijn vingers wrijf ik afwisselend stevig en zacht over mijn gezicht. Onderwijl even getroffen door mijn stille overtuiging: wat ben ik in hemelsnaam aan het doen? Het blijft toch een beetje gekkenwerk. In het niet-weten weet ik wel dat als ik bij die overtuiging blijf, ik niet tevoorschijn kom, uit angst dat ik voor gek word verklaard.

Ik weet dat ik dan trouw ben aan de *malade imaginaire* van mijn hoogzwangere overgrootmoeder. Mijn opa, de vader van mijn vader, werd geboren in het gekkenhuis waarin mijn overgrootmoeder was opgenomen. Geen wonder dat in de vaderlijn de ratio vanaf dat moment tot vertrouwenwekkend grondrecht werd verheven.

Van binnen reis ik even terug naar mijn eigen persoonlijke en professionele ontwikkeling. In de driejarige *Opleiding in professionele communicatie* nodigt ze me uit om bij haar op schoot te komen. Aarzelend kom ik dichterbij. Terwijl ik in haar ogen kijk, zeg ik schaamtevol: ‘Ik ben bang dat ik te zwaar voor je ben.’ Een twinkeling in haar ogen. ‘Ik kan wel wat hebben.’ Gaandeweg leer ik: denken moet, voelen mag.

Net als zij ga ik voor het kind van toen en ooit en een herkansing in het hier en nu. In contact met mijn ziel en zaligheid stem ik af op dat wat zich voor mijn neus afspeelt. Ook nu weer zijn mijn handen mij tot gids. Ik ben me gewaar van mijn duim die over mijn wijsvinger en middelvinger strijkt. Alsof ik een lucifer aansteek.

Waar zit het vuur?

‘Als je alles zou mogen kiezen, wat zou je dan willen?’ Twijfel. Ja. Nee. Ja. ‘Hoe wordt het dragen van risico beloond?’ Als je vol tevoorschijn komt, kan de ander van je schrikken. Ook al lijkt het gekkenwerk, het betekent niet dat je je eigen temperatuur tot het vriespunt terug moet brengen.

Tussen keuzevrijheid en keuzeverantwoordelijkheid contracteren we op een

bekrachtigende ervaring. In de ervaringsoefening volgt de beloning. Een plezierpaard voor twee. Een herkansing voor het kind. Eros in het volwassen lijf. ‘Adem dit gevoel maar eens helemaal in.’ Van top tot teen natrillend van levensvreugde trappen we nog even speels op elkaars tenen. Dan is het tijd voor afscheid.

Als ik na de sessie wat eigen integratietijd neem, hoor ik een kinderliedje in mijn hoofd. *Zo rijden de dames hop hop hop. Zo rijden de heren in galop, zo rijden de boeren hoepeta hoepeta. Ze rijden over een hobbelige weg, ze rijden over een zandige weg, ze rijden over een asfaltweg... oeps gat in de weg.*

Ineens herinner ik me hoe ik als klein meisje op de schoot van mijn moeder door haar toegezongen werd, terwijl ze me heen en weer liet hobbelen van haar ene been op haar andere. Ik had het niet kunnen bedenken en voel met terugwerkende kracht hoe ik ervan genoot om samen plezier te maken. Ook al was het spannend. Want altijd kwam dat ene moment. Het moment waarop mijn moeder met mij op haar schoot plotseling haar benen uit elkaar bewoog en ik precies in de ruimte ertussen viel. Ik voel hoe ik val. En weer opgevangen wordt. Met stralende ogen trekt ze me dicht tegen zich aan. Zo dicht dat ik haar hart hoor kloppen en haar warmte voel. Het antwoord op mijn eerdere vraag: waarom bij mij? is nu helder. En ik heb een idee voor een vervolgstap. Iets met mannenkracht. Want na het gat in de weg kan je opnieuw thuis komen. 🌀



# MEDIA



DOOR SASKIA BULTMAN-BEELE, MARCO DE WITTE EN SANDER REINALDA



## Organisatieopstellingen

Philippe Bailleur en Leanne Steeghs

BOEK

*'Je hebt een bepaalde mate van weten nodig om in het niet-weten te kunnen staan'*

In de recente stroom van publicaties over systemisch werken zijn er maar weinigen die expliciet ingaan op de vraag hoe je een opstelling maakt. Begrijpelijk, want fenomenologisch waarnemen verhoudt zich niet vanzelf tot modellen, stappenplannen en rigide fasering. In dit goed leesbare en

fraai vormgegeven boek beschrijven twee door inzichten, ervaring en reflectie wijs geworden auteurs het ambacht van opstellen. Dat doen ze aan de hand van hun *constellation canvas* dat bestaat uit zes fasen. De eerste fase is focus bepalen; hier draait het, middels het inleidend interview, erom in co-creatie een werkbare uitgangsvraag te formuleren. Het contact tussen cliënt en opsteller maakt vaak al veel duidelijk over wat er in de onderstroom speelt van het organisatievraagstuk. Fase 2 is de exploratie. Hierin worden verschillende systemische lenzen verkend: context (delen en gehelen), historie (tijd en ontwikkeling), patronen, dynamieken en circulariteiten. Kern is hier dat je voldoende informatie ophaalt om hypothese(n) te formuleren die in de opstelling worden onderzocht. Fase 3 is het constellatieontwerp; het moment waarop je kiest welke elementen je gaat inbrengen en vanuit vorm je start (visualisaties, vloerankers, (online) tafelopstelling of met representanten). Fase 4 is de startopstelling. Nadat de elementen in de ruimte zijn ingebracht is het van belang om de 'Gestalt' van de opstelling waar te nemen door onder andere te letten op de afstand, de kijkrichting, lichaamstaal, bewegingen van de representanten. In fase 5 draait het om interventies. Verschillende modellen en indelingen passeren de revue. Verder is er veel aandacht voor de zogenaamde systeemzinnen (zinnen die iets aan de oppervlakte brengen, iets zichtbaar maken, dat invloed heeft op de werking van het systeem) en rituelen. In fase 6 vindt de integratie en afsluiting plaats. Afhankelijk van het type opstelling komt de cliënt al dan niet zelf in de opstelling te staan, waardoor hijzelf de opstelling kan doorleven en wellicht deelnemen aan een ritueel. In de slotronde formuleren alle deelnemers wat ze hebben ervaren en geleerd, zodat de inzichten worden verankerd. Een fase voor fase inhoudelijk knap uitgewerkt boek vol praktische handvatten. Aanrader! (MdW)



## Herkansingen bieden

Mirjam Dirx en Alex Lagas

PODCAST

In elke begeleidingsrelatie speelt meer mee dan uitgesproken woorden. Wat je ziet, hoort, voelt, ruikt en 'proeft' in de ontmoeting heeft de potentie in zich iets wezenlijks te onthullen. Dat klinkt bij Phoenix misschien als een open deur, en toch is het geen sinecure om met deze verschijnselen te werken. Je bent als begeleider ook altijd zelf in het geding. In de dertiende aflevering van de serie Phoenix in gesprek vertellen Mirjam Dirx en Alex Lagas



aan de hand van aansprekende, eigen praktijkvoorbeelden hoe zij als begeleider verschijnselen waarnemen, verstaan en thuisbrengen door elke keer weer de reis van buiten naar

binnen en van binnen naar buiten te maken. Een inspirerend gesprek over nabijheid, zelfonderzoek en het bieden van bekrachtigende ervaringen in de één op één begeleiding. (SBB)



## De stille kracht van twijfel

Marjo Crombach

BOEK



Velen zullen het herkennen: het alsmat twijfelen aan jezelf en de angst om ooit ontmaskerd te worden. Marjo Crombach kijkt hiernaar vanuit verschillende theoretische kaders, zoals het systemisch perspectief, de TA zónder de modellen, maar mét de 'gewone' toepassing ervan ('het kind in mij'), de uitwerking van thema's zoals schuld en schaamte en het onderscheid daartussen, de verschillende soorten loyaliteit en de betekenis daarvan in het leven. Aan de hand van illustrerende ervaringen van mensen onderzoekt ze hoe twijfel een bron kan worden van wijsheid en kracht. Dit rijke boek verdient het om zijn weg te vinden naar een breed publiek. (SR)

---

# Ethiek in de ontmoeting – vakmanschap en ethische sensitiviteit hand in hand

---

TEKST EN FOTO'S: SASKIA BULTMAN-BEELE



*'Er is een veld, voorbij concepten van goed en kwaad. Daar zal ik je tegenkomen.'*

Rumi

Op een voor de tijd van het jaar warme herfst-dag, vond op zaterdag 11 oktober de eerste van twee Ethische Code-dagen plaats van Phoenix Opleidingen. We troffen elkaar in de wereldse huiskamer van het ooit Katholieke Conferentiehotel Kontakt der Continenten in Soesterberg. Op deze plek vol historie, omgeven door de natuur, stond voor de tweede keer in twee jaar tijd een hele dag in het teken van het onderzoek naar dilemma's die we vanuit ethisch perspectief tegenkomen in ons vak als begeleider.

Naast het wezenlijke inhoudelijke over het belang van ethische reflectie in ons werk en hoe we onze eigen bril schoonhouden, was de dag voor velen ook een reünie. Een feestje om mede-begeleiders, trainers, oud-deelnemers en andere betrokkenen te ontmoeten in een andere omgeving en toch onder de vleugels van Phoenix.

Ethische reflectie is echt iets anders dan mensen begeleiden. Dat illustreerde Morten Hjort tijdens de opening van de dag door ons te laten zien en ervaren hoe de leerfilosofie van Phoenix en de relationele ethiek kaders bieden en tegelijkertijd een leerweg zijn. Met humor én eerbied voor het grote verhaal verbond Morten, zoals we dat ook

---

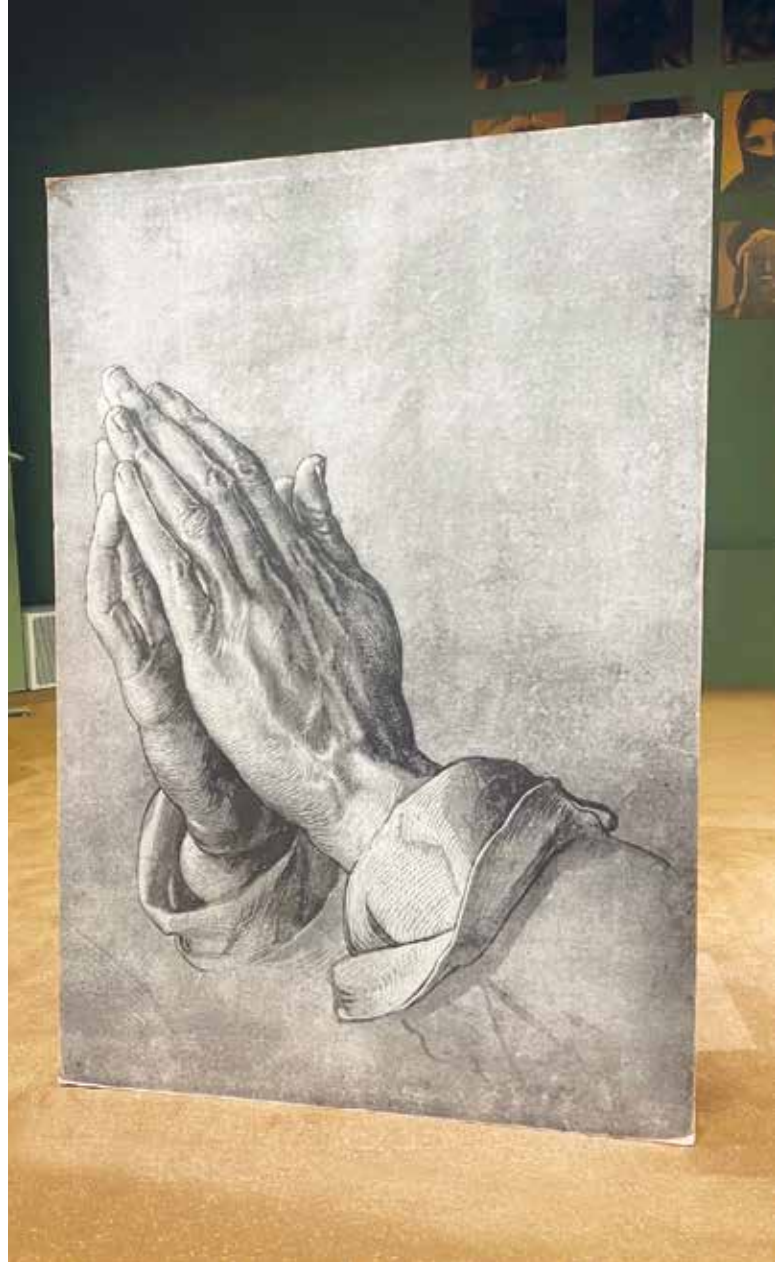
voorgespiegeld krijgen in de opleidingen bij Phoenix, het ambacht met elementen uit zijn persoonlijke verhaal waarin hij de uitgangspunten van Phoenix als kompas verweefde.

*Eén lichtje is genoeg, dat lang genoeg kan branden om elkaar onze verhalen te vertellen en ze te verbinden aan de verhalen daaraan weer voorbij. Eén lichtje is genoeg.*  
– Wibe Veenbaas

Het meegebrachte schilderij van de biddende handen van Albrecht Dürer en het hartverscheurende verhaal erachter over hoe een ogenschijnlijk glashelder contract tussen twee broers door tussenkomst van het leven veranderde, ontroerde diep.

Morten vertaalde het beeld van de biddende handen naar het hier en nu door ons mee te nemen in een ChatGPT-gesprek tussen de twee handen. Het werd een ethisch gesprek tussen enerzijds de hand van godsdienstfilosoof Martin Buber, anderzijds die van de Griekse filosoof Socrates. Morten verrijkte zijn *prompt* aan ChatGPT met een persoonlijk voorbeeld van hoe dat gesprek tussen zijn 'Buber-hand' en 'Socrates-hand' zou kunnen klinken.

Onze linkerhand, ook wel de ontmoetingshand van Buber, vertelt over hoe we in relatie staan tot andere mensen. Als we die hand laten spreken, zijn we nieuwsgierig naar de velden van relaties. Om daar zicht op te krijgen, kan bijvoorbeeld een opstelling een dienende interventie zijn.



Albrecht Dürer, Betende Hände, 1508

Onze rechterhand, de hand van Socrates, is de hand die niet doceert maar bevraagt. Een hand die uitnodigt tot dialoog, tot het onder ogen zien van aannames en overtuigingen. Het is ook de hand die ons vermogen uitdrukt om tegenstellingen en spanningen in onszelf én in het contact met de ander te dragen en te verhelderen.

Dat resonantie daarbij een belangrijke rol speelt, werd aansprekend toegelicht en muzikaal omlijst door Mirjam Dirkx op de piano. Wat gebeurt er in die resonantie? En als de ene snaar de andere snaar aantrilt, wat is dan van jou en wat van de ander? Mirjam introduceerde daarvoor het minimalistisch werk *Für Alina* van de Estse componist Arvo Pärt. Ogenschijnlijk eenvoudig en tegelijkertijd >

---

onvoorstelbaar ingewikkeld om met zo weinig tonen zoveel te zeggen. Op dat ene aangekondigde moment waarop het pedaal eraf ging, kon je in de zaal een speld horen vallen. Alsof we allemaal dat moment van complete helderheid, waarmee Pärt de eeuwigheid probeerde te vangen, konden inademen.

In de tijdelijkheid van onze aanwezigheid in de zaal nodigde Morten ons uit om vanuit resonantie met een mede-deelnemer een eigen Socrates-dilemma te onderzoeken, gebruikmakend van een Buberiaanse vraag. Een dilemma dat onmiddellijk confronteerde met de consequenties van professioneel handelen als ingang voor je eigen leren.



---

Dit alles bij elkaar zette de toon voor het uiteengaan in kleinere groepen voor de vijf verdiepende workshops, elk gewijd aan één van de uitgangspunten van Phoenix:


- Autonomie en de dans met schaamte en twijfel;
- Identiteit, de dans tussen ik en zelf;
- Heelheid, de dans tussen gebrokenheid en herstel;
- Integratie, de dans tussen binnen en buiten;
- Zingeving, de dans tussen dag en nacht.

De rest van de ochtend stond in het teken van reflectie op ethisch handelen in lastige situaties aan de hand van een waardenonderzoek. Welke waarden spelen een rol bij jou en bij de ander? Welke waarden komen in conflict met elkaar? Hoe kleuren ze jouw begeleiding als het gaat om het bevorderen van de uitgangspunten autonomie, identiteit, heelheid, integratie en zingeving? En wat zijn jouw valkuilen? Aan de hand van ervaringsoefeningen en uitwisseling verkenden we de mogelijkheden tot ethisch handelen. Waarna het al snel tijd was voor een smakvolle lunch met een wereldse twist.

In de middag bouwden we voort op de ochtend en verdiepten we eigen casuïstiek met een ethisch dilemma, ook aan de hand van een opstelling. Het geheel werd afgesloten met een uitgebreide borrel waarbij er nog gelegenheid was om met elkaar terug te kijken op de dag én in contact afscheid te nemen.

Op deze Ethische-Code-dag werd eens te meer duidelijk dat ethisch handelen vraagt om een innerlijke afstemming op waarden die voorbij het persoonlijke reiken. Erkenning van onze dilemma's houdt ons scherp in het verlangen naar het goede én opent perspectieven op het verhaal daaraan voorbij. In die zin blijven we leerling van het leven. Dan is het goed om te weten dat Phoenix deze leerweg ook ethisch faciliteert. Vanaf dit jaar zullen er op meerdere dagdelen bezinningsbijeenkomsten worden georganiseerd rondom ethiek in de praktijk. Alle deelnemers aan de ethische code krijgen hierover bericht.

Weet je welkom! 🌿



---

## IN ONS BESLOTEN

Koop een kist met vijf sloten  
voor al mijn brieven.

Koop een hart met vijf sloten  
voor al mijn liefde.

Koop een fles met vijf sloten  
voor al mijn deugden.

Koop het leven met vijf sleutels  
voor al wat in ons besloten ligt.

PIETER LIEDEKERKEN

---

---

# In het spoor van verschijnselen

een kijkje achter de schermen van het ambacht

---

TEKST: SASKIA BULTMAN-BEELE EN CHRIS TILS BEELD: PHOTOCOLORS

In elke ontmoeting speelt een rijk landschap van innerlijke bewegingen. Wie bij Phoenix wordt opgeleid, krijgt in de groep interventies voorgespiegeld én ervaart aan den lijve hoe deze interventies diep kunnen raken. Het lijkt ook altijd een beetje magie. Hoe komen de trainers bij Phoenix eigenlijk tot hun interventies? Wat doen ze met hun lichamelijke reacties? Hoe houden ze hun eigen bril schoon? Zodat ze kunnen kijken met open ogen, ook wanneer een oud patroon zich toont of het lijf in een reflex schiet.

We nemen je mee voor een kijkje achter de schermen van het ambacht in het veld van ontmoeting: een plek waar de ander iets in je wakker maakt, waar je je eigen geschiedenis meeneemt en waar je tegelijkertijd professioneel aanwezig blijft. De verhalen van deze zes trainers – allemaal geven ze les aan onze vervolgopleidingen – laten zien hoe dit er in de praktijk uit kan zien. Het zijn momenten waarop ze zich laten raken en tegelijkertijd bewust aanwezig blijven. Momenten waarop het lijf spreekt en de professional zich afvraagt: dient het de ander als ik hierop inga? De beschreven praktijksituaties tonen de kwetsbaarheid én de kracht van trainers die hun eigen binnenwereld kennen en daardoor met meer ruimte en precisie kunnen afstemmen op die van een ander. Stuk voor stuk uitnodigingen om bij jezelf te onderzoeken: hoe werk ik op de ontmoetingslaag?



ALEX LAGAS  
MANNENKRACHT

Hij zit in de kring met mannen. Drie dagen lang heeft hij gezwegen. Zijn lange, tengere lijf lijkt naar de hemel te reiken. Hij wil iets delen, maar krijgt het niet op aarde. Dan vertelt hij over zijn broer, die stierf toen hij klein was. Pas nu zie ik hoe bleek zijn huid is, hoe lang zijn nek. Hij buigt zijn hoofd, en ik zie de jongen die zich ooit moest overgeven aan iets dat groter was dan hijzelf.

Ik voel hoe mijn aandacht zich verfijnt. De stilte tussen ons vult zich met iets ouds, iets dat wil verschijnen. Hij zoekt als een schaduw in de nacht en dat raakt me — ik heb net mijn broer verloren. Terwijl hij spreekt, wordt de ruimte om hem heen lichter. Zijn stem klinkt als van ver. Ik merk hoe ook ik daar nog ben, bij de dood.



## DIECKE DE WIT ESTER HET MEISJE EN HAAR VERSCIJNSELENTAAL

BAM! Haar stem als beton. Een aanklacht aan haar baas, verhuld in een vraag. Vurige ogen, kin omhoog, haar blik strak op mij. De ruimte vult zich met onheilspellende stilte.

Mijn lijf reageert direct: alert als een leeuw, borst vooruit, adem oppervlakkig. De strijd om de macht is geopend en iets in mij geniet ervan. Kom maar op. Een vertrouwd gevoel. Ik glimlach en zeg: wij zouden goed samen de barricade op kunnen tegen stomme bazen. De groep ademt weer, en ik ook.

Met zachte stem beschrijf ik de verschijnselen die oplichten in onze ontmoeting. Ik reis langs mijn strijdtoneel van vroeger: het meisje dat zich groot maakte om haar wanhoop en onmacht niet te voelen. Haar eigenlijke behoefte: omhulling. Liever vuur dan lege handen.

Ik leg mijn open handen op mijn schoot. 'Waar stond jij als meisje met lege handen?' vraag ik. Ze slikt, iets in haar ogen smelt. Haar handen nog in knuistjes. 'Wat had dat meisje nodig gehad?'

*Diecke kom je tegen bij de Maskermaker.*

In mij beweegt de wens om iets te zeggen, iets betekenisvols. Maar ik weet het niet. In dat niet-weten sluit ik mijn ogen. Ik voel mijn vader en mijn oudste broer achter mij staan.

Als ik weer opkijk, hoor ik mijn stem zeggen: 'Wat zal je geschrokken zijn.'

De dam in hem breekt. Tranen komen — verhalen over verlies, over wat ooit bevroor en nu weer stroomt. Ik zie de kleine jongen in zijn eenzaamheid. Ik ga bij zijn voeten zitten en zeg: 'Ga maar even naar hem toe. En wees welkom terug. Jij hoort hier, en hij hoort daar.'

Soms verschijnt betekenis niet via woorden, maar via een blik, een adem, een trilling in het veld tussen ons. In zulke momenten spreken de verschijnselen — en kunnen ze de levensstroom weer op gang brengen.

Een systemisch werker werd ooit gevraagd naar het wetende veld. Hij zei: 'Ik weet niet hoe het werkt, maar ik zie dat het werkt.'

Waarom komt dit nu bij mij op? Ik zou het niet weten.

*Alex geeft Meesterschap in individuele begeleiding, de Opleiding Transactionele Analyse en Symbiose en autonomie.*



## PIETER BERGER DEELNEMEN IN PLAATS VAN OBSERVEREN

In mijn eerste beweging in de ontmoeting met mijn cursist zet ik van binnen een stap terug. Zeker wanneer er emotie op mij afkomt, maak ik die beweging al voordat ik me ervan bewust ben. Ik deins terug vanuit de overtuiging dat ik het moet oplossen, moet fixen. Zo word ik weer die jongen die leerde dat eigen ruimte niet vanzelfsprekend is, maar betrouwbaarheid wel. De verschijnselen die ik dan bij mezelf waarneem: onrust, een hoge ademhaling en een gejaagde hartslag.

*Pieter geeft de opleiding Systemisch Werken.*

Door me bewust te worden van die beweging, kan ik als begeleider werken met wat zich onmiddellijk in de ontmoeting aandient. Dat vraagt van mij om telkens opnieuw stil te staan bij hoe gebonden ik ben met mijn velden van relaties.

Met mijn adem en mijn voeten stevig op de grond, nodig ik mezelf uit om terug te keren naar mijn plek in het hier en nu. Vanuit het besef dat ik met lege handen sta, kan ik brengen wat ik heb geleerd: mijn eigen ruimte innemen en begrenzen waar ik geen invloed op heb.

Het lukte haar niet het welkom aan te nemen in de eerste dagen van de nieuwe groep. Ze snapte niet wat er aan de hand was. Ik kende haar nog van een eerdere opleiding. Ogenscheinlijk uit het niets kwam het binnen en zei ik: 'Je moet je Jodenster nog afdoen.' Nog meer verwarring en mist bij haar. In de ontmoeting die volgde nam ze aan hoe haar Joodse familiegeschiedenis speelde rond het instappen in een nieuwe groep, de klus om tevoorschijn te komen met waar ze verborgen was. Het hielp haar in te stappen en als deelnemer de opleiding te volgen.

Voor mij, een interventie die me 'toeviel'. Door me toe te vertrouwen aan het veld dat ontstaat tussen mij en de cursist en natuurlijk doordat ik sta op geïntegreerde grond, waar ik zoveel leerde rond mijn eigen struggle met welkom aan-

nemen. In de kring van mensen ontmoeten wij elkaar, en via de verbinding opent zich ook een bron die dieper reikt dan de rijke wereld van concepten en methoden waar we mee werken. De cirkel van mensen is een archetypisch gegeven dat ook de oneindige herinneringen die in ons menszijn besloten liggen oproept.

Het is de kunst om ruimte te maken: een ruimte waarin we verbonden raken met dat wat ons menszijn draagt. In de ontmoeting met de groep als begeleider in de grotere ruimte aanwezig zijn, opent de toegang tot het Zelf, zoals Jung dat zou noemen. De ontmoeting met de groep wordt dan een plaats waar de interventies zich aandienen, via de verschijnselen die ons aanspreken. Het is de plek waar het mysterie zich ontvouwt en waar wonderschone helende interventies ons toevallen.



## JARON REISMAN DE KRING, DE ONTMOETING, SAMENZIJN – EEN BRON VOORBIJ DE WOORDEN

*Jaron kom je tegen bij Systemisch Werken en de Maskermaker.*

---

## MIRJAM DIRKX

### EEN ROUTE DIE RECHT DOET



Hij zit voor me, verslagen, gebroken. Alsof hij in duizend stukjes uit elkaar kan vallen... hij gaat door voor de kinderen, voor de nog levenden. Hij moet wel. Het verbeterde schuldgevoel steekt elke keer de kop op. 'Had ik maar doorgevraagd, die keer dat ze me iets duidelijk leek te willen maken...' Het is hartverscheurend hem zo te zien.

Mijn eerste neiging is om zijn schuldgevoel te bagatelliseren. Hoe kan ik hier naast hem blijven staan, zonder te willen redden? Ik adem in, zoek vanbinnen naar waar ik mijn redders-onmacht moet thuisbrengen. Al snel komen de beelden, de verkozen dood was ook in mijn geschiedenis een thema. Ik herinner me de paniek vanbinnen, en hoeveel tijd en toevertrouwen aan iets groters ik toen nodig had.

Als ik weer naar hem kijk, is het anders. Meer grens. Ik zie een man die moet rondkomen met zijn schuldgevoelens én met de dood. Ik stippel de lange route voor hem uit. Een route, die recht doet aan zijn vaderliefde.

*Mirjam geeft de opleidingen [Op de rand van het licht](#); [werken met rouw en ritueel](#); [Meesterschap in individuele begeleiding](#); [Systemisch Werken en de masterclass Het Kunstlab](#).*

Ze is aan het oefenen met een opstelling, samen met een groepje cursisten. Ze oogt altijd vriendelijk, nu ook. Als ik door de vriendelijkheid heen kijk, zie ik dat haar onderkaak een beetje vooruitsteekt, net als bij een beest dat klaar is om aan te vallen. Ze buigt een beetje voorover.

Mijn eerste beweging is terugdeinzen. Ik word me gewaar van de reactie in mijn lijf. Mijn keel knijpt dicht. Vaak schrik ik eerst even van woede, omdat er in mijn geschiedenis zo ontzettend veel woede zat. En ik dan als kind zo ontzettend bang was, omdat ik niet wist wat er ging gebeuren.

Als ik dooradem, komt de professionele vraag die ik mezelf stel. Dient het haar als ik nu ga werken met woede? Ik ga ervoor. 'Wat heb jij met woede?' Het oefengroepje had zelf het verschijnsel van de woede ook al thuisgebracht, mooi!

Ik vertel dat ik zo bang kon worden ooit, als de woede door ons huis raasde. Ik kan voelen dat mijn verhaal raakt. En dan de vraag: 'Waar ben jij ooit zo bang voor geweest?'

*Je komt Chris tegen bij de [Trainersopleiding en Systemisch Werken](#).*



## CHRIS TILS


### GEWAAR ZIJN VOORBIJ HET BEEST

---

# STRELENDE DIAGNOSTIEK

---

TEKST: HERMAN COOLS BEELD: ISAAC QUESADA, UNSPLASH



Milan, een pasgeboren jongetje, huilt uren na elkaar. Soms slaapt hij even, maar dan huilt 'ie weer. Uren na elkaar. Dagen na elkaar. Weken na elkaar. Milan is, in de taal van de fenomenologie, een verschijnsel dat spreekt. Zijn huilen is een taal. Het leren lezen van dit 'fenomeen' is echter een ander paar mouwen. De kersverse ouders worden langzamerhand radeloos.

Sommigen maken zich er snel vanaf en zeggen: een huilbaby. Ik word er treurig van; dit is diagnostiek – letterlijk: ergens doorheen kijken – op z'n slechtst. Het 'sprekende verschijnsel' wordt vastgeprikt, zoals talloze dode vlinders in de dorpschool van mijn kinderjaren keurig naast elkaar op een stoffig prikbord werden tentoongesteld. Door de jongen als een huilbaby te classificeren, wordt hij gereduceerd tot een categorie uit een problemenkolom. A = B. Zoveel uren huilen = huilbaby. Punt, andere lijn.

Wat ik mis in deze prikkelbare wiskunde is wat de dichter John Keats 'negatieve bekwaamheid' noemde: het vermogen om onzekerheid, vragen, onderzoek en aarzeling toe te laten. 'Wie alles meteen begrijpt,' zegt een Japans spreekwoord, 'moet verkeerd geïnformeerd zijn.'

De snelle, strakke diagnose helpt de kersverse ouders niet in hun zoektocht om de babytranen te leren lezen. Ze blijven radeloos, meer nog: ze worden er een tikkeltje eenzamer van. Gelukkig blijven ze aandachtig en open luisteren. Zijn het krampjes, schort er iets aan de moedermelk, heeft 'ie honger, heeft 'ie ergens pijn, is er sprake van reflux, zijn het naweeën van een langdurige en gecompliceerde bevaling, draagt deze jongen iets met zich mee uit onze voorgeschiedenis, is er iets grondig mis? Al hebben de ouders nog nooit van fenomenologie gehoord, hun vragen zijn fenomenologischer dan de huilbabydiagnose. Ondanks hun angst, vermoeidheid en radeloosheid soms, dempen ze het sprekende 'verschijnsel' niet. Onderzoekend tasten ze in het duister. Naakte vragen laten ze toe. Dit is intieme diagnostiek, diagnostiek van het hart.

'Alleen met het hart kan je goed zien,' schreef Antoine de Saint-Exupéry, maar het is voorwaar geen kinderspel om je te openen voor tekenen die niet meteen in je vertrouwde codes passen. Voorwaar geen kinderspel om het urenlange huilen toe te laten, het door merg en been te laten gaan en je te realiseren dat je geen toegang hebt tot de taal van dit klein – en toch al zo vertrouwd – wezentje. Voorwaar geen kinderspel om als stuntelige beginnelingen deze vreemde taal te gaan leren, met vallen en opstaan, met lukken en mislukken, vooral met tonnen geduld. Gelukkig zijn er hulpbronnen: de grootmoeders van Milan die zich de eerste weken na hun bevallingen herinneren: de hulpeloosheid, het onwennige, zoveel niet-weten, hun onhandige reacties, de huis-tuin-en-keuken-probeersels...

---

Als het gaat over soulful leren luisteren naar sprekende verschijnselen, vind ik wat de Frans-Joodse hoogleraar Marc-Alain Ouaknin over de omgang met heilige teksten schrijft zeer inspirerend. Je kunt teksten – en bij uitbreiding mensen, maatschappijen, lichamen, gebeurtenissen of dilemma's – op twee manieren lezen, zo stelt hij: wurgend of strelend. Je kunt wat 'verschijnt' onmiddellijk bij de kraag grijpen, het stevig beetnemen en het in je vertrouwde categorieën onderbrengen. Jij – of jouw groepsgeweten, de traditie waaruit je komt – bepaalt dan de betekenis ervan. Dan opereer je vanuit macht, dominantie, controle. Klip en klaar. Het resultaat is simpel: er groeit niets nieuws onder de zon. De verschijnselen wordt het zwijgen opgelegd, ze duiken onder. Einde verhaal, maar... vanaf dan woelen de gewurgde fenomenen ondergronds in de vorm van symptomen: klachten, vervormingen, ziektes, schaduwen.

Volgens Ouaknin kan je naast wurgend ook anders leren lezen. Je kan ook vragend en kwetsbaar luisteren naar de verschijnselen. Je kan met tedere vingers over de 'teksten' gaan, ze betasten zoals blinden hun brailleletters. De verschijnselen aanraken, als waren het vreemde, weerbarstige landschappen die hun codes niet zo snel prijsgeven. Ouaknin munt deze meditatieve manier van waarnemen als 'strelend lezen'. Dat doen de ouders van Milan letterlijk. Ze strelen hun verschijnseltje. Ze stellen zich eerder op als trage getuigen van een wonder dan als snelle allesweters. Ze resoneren met de vraag die de oude psychotherapeut Irvin Yalom altijd achter de hand hield bij zijn cliënten: 'Als die tranen konden praten, wat zouden ze dan zeggen?'

---

Over dit strelend lezen dicht Ouaknin: 'Lire est guérir'. Lezen is genezen.

Als poëziefhebber ga ik meteen voor de bijl, op slag ben ik verliefd op deze bedwelmende toverspreuk. Als professional in het vak van mensenbegeleiding – ik noem het wel eens het ambacht van mensenfluisteraar – zit ik op het puntje van mijn stoel. Ik ben razend nieuwsgierig naar wat het voor mij kan betekenen. Maar ik heb ook bedenkingen. De formule is mooi, maar ze gaat wel kort door de bocht. Want, hoe dan ook, als professional maak ik – bewust en onbewust – gebruik van kaders en categorieën. Ik ontwikkel concepten. Ik formuleer hypotheses, soms heel expliciet, soms woordeloos. Ik duid wat ik aantref in het veld tussen mij en cliënten of groepen vanuit een of meerdere zeer specifieke contexten. Ik laat typologieën als vlinders door mijn hoofd en lijf fladderen, of het nu om de karakterstructuren van Reich gaat, het oude enneagram of de DSM-V. Diagnostische beeldvorming is in het ambacht van het hart onvermijdelijk en onontbeerlijk: het behoort tot de basisuitrusting van elke mensenfluisteraar. Zonder beelden geen waarneming en zonder waarneming geen aansturing. Ik kan dus niet niet diagnosticeren. En dat wil dus ook zeggen dat ik onder ogen moet leren zien dat ik telkens het risico loop om wurgend te gaan lezen.

Het verhaal van Milan, gecombineerd met Ouaknins poëzie, gooit me dus een fikse opdracht voor de voeten. Ik zal leren werken met een dubbele focus. Ik moet mezelf telkens weer in een staat brengen waarin ik én de kaders van waaruit ik kijk door me heen laat gaan, én me er vervolgens vrij van weet te maken door er een vraagteken achter te zetten. Ik word uitgedaagd om in een behoorlijk sterk spanningsveld te blijven

---

staan, een spanningsveld dat soms aanvoelt als een spagaat.

'Als je na een gesprek kunt zeggen welke kleur de ogen van de ander hebben, heb je die ander niet als ander ontmoet,' zou Emmanuel Levinas ooit beweerd hebben. Met deze boude uitspraak raakt deze rauwe filosoof heel precies het risico van diagnostische reductie: dat we elke ander kunnen (aan)treffen als schilderij, als vastgelegd portret, als vorm, maar niet in zijn of haar essentie.

Het oude religieuze verbod op het maken van beelden voor wat groter is dan de mens, daagt mij als begeleider uit tot vloeibare ontmoetingen. Het is een appel om telkens voorbij de vorm te kijken en te luisteren. Niet zonder etikettering, maar telkens wel voorbij elke etikettering. Een dwingend ethisch bevel licht hier op: 'gij zult de ander niet opsluiten in zijn verschijning, noch in de diagnostiek.'

Relatie wordt hier dus gedefinieerd als aarzelen, kennen door niet te weten, voorbijgaan aan elke twijfel- of schaamteloze categorisering, opdat de ander door zijn vorm heen kan breken en spreken.

'Geef mij maar vragen, en geen antwoorden,' dicht Rutger Kopland. Is het een optie dat we diagnostiek leren hanteren als een vraagteken? Dat we achter elk concept dat we bedenken, achter elke typologie die we gebruiken het uitroepteken van ons gelijk weghalen? Met deze vragen laat ik u, beste lezer, achter. Ik beloof dat ik er zelf ook zal op kauwen, met een knipoog naar Harry Mulisch die schreef: 'Sommige vragen zijn zo goed dat het jammer zou zijn ze met een antwoord te verknoeien.' 🌀

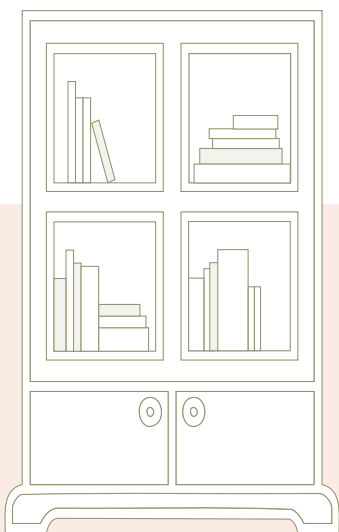
---

UIT DE BOEKENKAST VAN WIBE

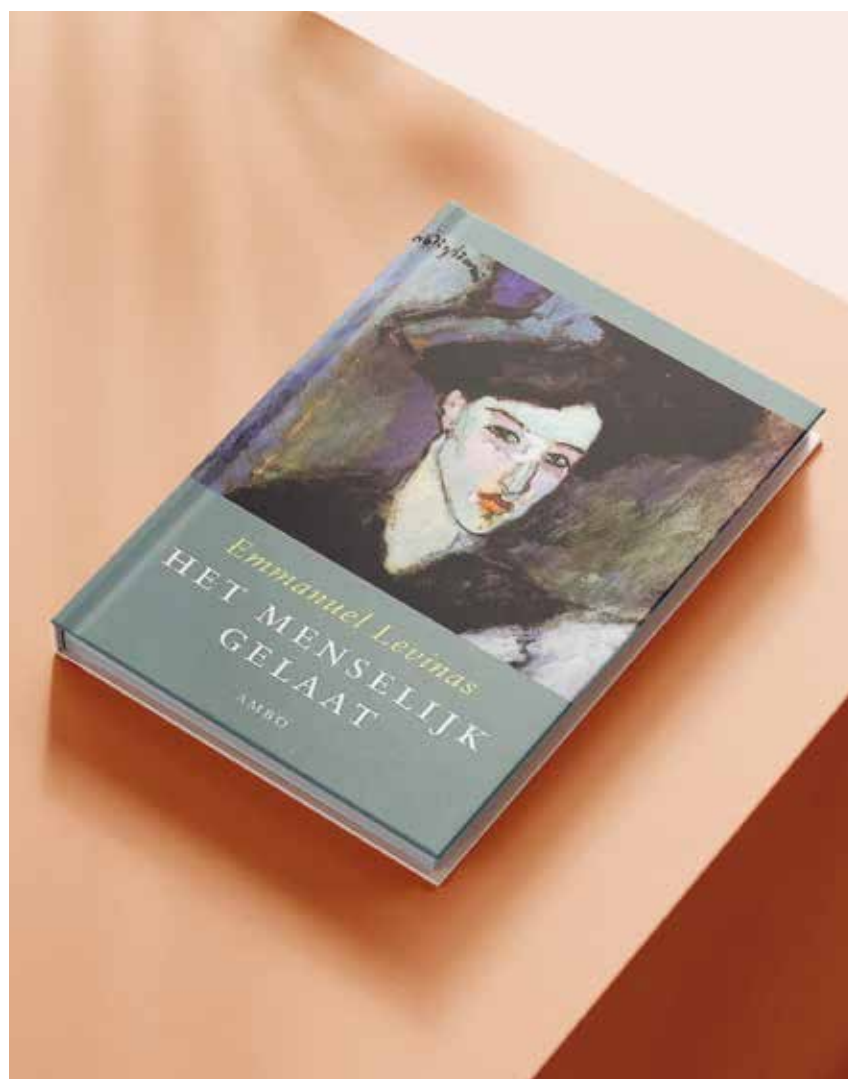
# Het menselijk gelaat

---

TEKST: JOKE GOUDSWAARD



Voor Wibe Veenbaas waren boeken een onuitputtelijke bron van inspiratie. Op de kennis en inzichten van de grote psychologen, filosofen, fenomenologen, schrijvers en andere denkers fundeerde hij ons instituut. De boekenkast van Wibe, in zijn werkkamer aan de Nieuwegracht, was dan ook famous. In deze rubriek belichten we steeds een ander boek uit Wibes kast.



*Een mens is maar een mens  
en zelfs dat alleen heel af en toe.*

Amos Oz

---

Op stille momenten tussen een training, workshop of supervisie sta ik voor Wibes boekenkast: een schatplaats! De kunst is er een titel uit te kiezen die me raakt en liefst meteen inspireert. Ja, *Het menselijk gelaat* natuurlijk van de filosoof Levinas. Hoeveel gesprekken hebben we wel niet gehad over het wezenlijke van de ontmoeting. Dat elk klein moment tussen jou en mij ertoe doet, is de basis van Phoenix en de grondtoon van je houding in het begeleiden.

Levinas benadrukt dat de weerloosheid in het gezicht van de ander een beroep doet op je verantwoordelijkheid. Je voelt je aangesproken door degene tegenover je en laat je hierdoor raken, nog voor er een woord gezegd of iets gedaan is.

Ethisch handelen hangt nauw samen met deze ervaring. Richtinggevende waarden als rechtvaardigheid, respect, compassie en betrouwbaarheid ontstaan niet vanuit jezelf; ze zijn een antwoord op de verschijning van de ander. In die ontmoeting hebben we elkaar nodig. Daarin raken vrijheid en verantwoordelijkheid elkaar.

Dat vrijheid voortvloeit uit verantwoordelijkheid, is voor Levinas een uitgemaakte zaak. Andersom geldt het ook.

### INSLUITEN WIE JE VREEMD IS

De menselijke ervaring is voor Levinas de ingang naar filosofie; het gaat om de praktijk van het leven, de alledaagse werkelijkheid. Moraliteit gaat voorbij het denken. In zijn boeken doet hij geen universele oproep aan de mens in het algemeen; hij spreekt jou en mij rechtstreeks aan. Via een bijna dwingende opdracht om in te sluiten wie je in eerste instantie vreemd is. 'Het volstrekt eigene van de medemens vraagt een ethische houding die het anders-zijn van de ander recht doet.'

Met de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog nog onder zijn huid, verkent hij wat de joodse traditie in die zoektocht kan betekenen. Dat is om naar de wereld achter de woorden te leren kijken, naar een waarheid voorbij de taal.

### DE WERELD ACHTER DE WOORDEN

*Na zijn boeiende avonden over Levinas op de vervolgopleiding van de sociale academie in Amsterdam kies ik hem, een predikant, als supervisor. Een inspirerende man, mediator in vredesprojecten tussen Ierland en Engeland, Israël en*

*Palestina. In die tijd heb ik als maatschappelijk werkster zo'n tachtig gezinnen met een kind met een verstandelijke beperking onder mijn hoede. Net als mijn collega's is niets me te veel. Tenminste... tot die supervisie. Hij luistert naar me, knikt, zwijgt en kijkt. Kijkt en zwijgt. Dan de vraag ben je gelukkig?' Het is midden in de roos. Geschrokken, getroffen en vastbesloten zeg ik de dag erna mijn baan op. De ademruimte van innerlijke vrijheid aangeraakt door één zin. Gezien.*

### HET APPÈL VAN DE ANDER

Er is nog iets waar Levinas de vinger op legt. Juist vanuit bewustwording van zijn beperktheid in een contact – iets wat in eerste instantie schaamte oproept – komt het ik tot onvermoede mogelijkheden. Dat is de wil en het verlangen van binnenuit om een antwoord te vinden dat ertoe doet. In die ontvankelijkheid voor het appèl van de ander zit de hoop. Mogelijk kun je dan iets mysterieus ervaren: dat het anders-zijn van de ander je onverwacht diep raakt. Van daaruit kan er een nieuwe dimensie ontstaan. Hier begint de toekomst!

Enthousiast onderstrepen Wibe en ik samen de tijdloze zin: *Alsof een mens zich pas voltooit als zijn eindige behoefte (genieten) wordt aangevuld met een oneindig, transcendent verlangen naar een karwei dat nooit af is: verantwoordelijkheid.* 🌀

Emmanuel Levinas (1906 – 1995) was een Russische Jood die vanuit Litouwen naar Frankrijk emigreerde en zich daar tot filosoof ontwikkelde. Zijn ervaringen tijdens de Tweede Wereldoorlog, toen hij zijn familie verloor en zelf in krijgsgevangenschap zat, hebben zijn denken ingrijpend beïnvloed.

*Het menselijk gelaat, Ambo/Anthos 2002*

---

## IK ZIE JE, MIJN ROUW

Ik herken je.

Aan het moment waarop stilte zwaarder wordt dan geluid.  
Aan de drang om op te staan,  
te regelen,  
te eten,  
te denken...  
alsof ik iets belangrijks vergeten ben — maar in werkelijkheid  
ben jij het die zachtjes op mijn deur klopt.

En ik geef toe: ik heb je lang buiten willen houden  
met controle,  
met lijstjes,  
met zoetheid  
en zelfverloochening.

Ik vluchtte mijn hoofd in.  
Ik verdween uit mijn lijf.

Maar ik weet nu...  
jij komt niet om mij te breken,  
jij komt, omdat er iets in mij wil leven.

---

Omdat mijn ziel weigert  
nog langer stil te zijn over wat ik heb ingeslikt.

Jij, rouw,  
hebt al die jaren gezweven  
toen IK dat moest.

Toen niemand keek,  
en ik het niet aandurfde  
jou te voelen.

Maar jij verdween niet.  
Jij wachtte,  
onder het wateroppervlak,  
waar ik mezelf verloor.

Vandaag wil ik je niet meer overslaan.  
Je mag schreeuwen,  
of fluisteren.  
Je mag mij overvallen,  
of zachtjes binnensluipen.

---

---

Je mag mij doen huilen,  
of mij stil laten zijn.  
Het is allemaal welkom.

Ik zal je niet meer duwen in een hoek,  
waar ik mijn schaamte bewaar.

Ik wil weten wat jij hebt gedragen.  
Wat jij al die tijd hebt beschermd.

Ik wil horen wat jij zag,  
toen ik wegkeek.

En ik beloof je:  
Ik blijf bij je.  
Niet als soldaat,  
niet als strijder,  
of vechtersbaas,  
maar als vrouw,  
als dochter,  
als moeder,  
als mens, als ik.

---

Dus kom maar.  
Zet jezelf neer waar je wilt.  
Vul de kamer  
of de ruimte tussen mijn ribben.

Laat de ogen in mijn hart  
het licht zijn dat jou ontvangt.

Jij mag blijven,  
voor zolang je nodig hebt.

Jij mag bewegen in mij  
zoals eb en vloed.

En wanneer je stil bent...  
weet ik: jij rust in mij.

Niet verstopt,  
maar gekoesterd.

ZOHRA EL HADDAOUI

---

---

# CURAÇAO

---

TEKST EN FOTO'S: TON SMITS

## OVER OGEN DIE ALLES VERTELLEN EN MIJ DOEN VERSTILLEN

Een weekje Curaçao, dat mij afgelopen zomer in de schoot werd geworpen, bleek een onverwachte en intense confrontatie met ons slavernijverleden – en met mijzelf.

Rob, mijn parttime werkgever, verbleef om privéredenen enkele maanden op Curaçao. 'Dan moet ik ook maar die kant op komen. Kunnen we verder werken aan onze boekjes', zei ik met een wat jolige ondertoon, toen hij mij vorig voorjaar vertelde over zijn Caribische uitstapje. 'Da's een goed idee', repliceerde Rob droogjes. En zo geschiedde.

Ik ben Robs ghostwriter. 'Onze boekjes' zijn boekjes waarin Rob, zelfbenoemd antropoloog van de werkende mens, de visie van zijn adviesbureau op het gebied van medezeggenschap uitdraagt. Hij praat, ik bevaag, orden en schrijf; zo is al jaren de rolverdeling.

Onbevangen (dat klinkt beter dan onvoorbereid) stapte ik het vliegtuig in. Die augustusweek op Curaçao zat ik spreekwoordelijk bij Rob op de bagagedrager. Ik logeerde bij hem en zijn partner, had me niet echt verdiept in het eiland en ook geen plan de campagne gemaakt. Rob wel, behalve werken gingen we het eiland verkennen. Hij had verschillende uitstapjes voorbereid.

Op donderdag stond een bezoek aan het Kurá Hulanda Museum in Willemstad op het programma. Wat nu een museum is, was in de 17<sup>de</sup> en 18<sup>de</sup> eeuw een plantage waar tot slaaf gemaakten werkten en werden verhandeld. Boek een gids, was ons vooraf geadviseerd (en dat deden we), dan krijg je echt een heel andere ervaring (en die kregen we).

Als we het museum binnenlopen, worden we voorgesteld aan een zwarte vrouw op leeftijd die ons door het museum zal leiden. Klein van stuk, haar hoofd wat ineengedoken. Ze is haar introductiepraatje nog maar net begonnen of ons valt op dat ze heel moeilijk te verstaan is. De klanken zijn nasaal, 'donker', er zit geen helderheid in haar stem en sommige medeklinkers lijken weg te vallen. Alsof het geluid eerst door een trommel gaat. Hier is meer aan de hand dan een andere tongval. Ze kent haar tekort-



Kunstwerk *Emancipate yourself from mental slavery*, Giovanni Abath, Willemstad



koming en doet haar uiterste best om verstaanbaar over te komen. Als ze praat, spert ze haar mond wijd open om de klanken zo goed mogelijk de ruimte in te sturen. Dat maakt het geluid uit haar mond wel harder, maar nauwelijks verstaanbaarder.

Rob en ik wisselen blikken van verstandhouding. Wat doen we? Het woord 'verheugen' is misplaatst, maar we hadden wel uitgekeken naar deze rondleiding in dit museum. We kunnen toch niet vragen om een andere... Nee, dat kunnen we niet máken.

'Jullie moeten het zeggen als je iets niet verstaat', benadrukt onze gids. Dat moment breekt al snel aan en zou zich nog een aantal keren herhalen. Nadat ze in de eerste zaal, over slavernij in de Egyptische tijd, haar verhaal nog een keer heeft gedaan, prijst ze ons daar uitvoerig voor, op een manier die ongemakkelijk voelt. 'Jullie zijn toppers,

echt waar. Tóppers! Lang niet alle bezoekers doen dat.' Als ze uitgesproken is duikt haar hoofd weer wat in haar nek, zoals iedere keer zal gebeuren. Het lijkt wel of ze zich steeds een beetje groter moet maken om haar stem te laten horen. En ze goedkeuring en sympathie oogst door anderen te complimenteren. Het zal nog vaak gebeuren in het uur dat we haar meemaken.

Wat er inmiddels bij mij van binnen gebeurt, vind ik lastig te duiden. Ongemak is de generieke benaming. Een gevoel van ongelijkwaardigheid waarvan de wortels dieper reiken dan het oppervlakkige gegeven dat wij betalende bezoekers zijn en zij geboekt is als rondleider. Alsof iets uit het verleden zich herhaalt in dit moment. Ik voel een nederigheid bij haar die ik niet wil. Maar door dat toe te geven aan mijzelf, lijkt het alsof ik mezelf boven haar plaats en dat wil ik ook niet.

Ik zit in een spiraal waar ik maar moeilijk uit kan stappen.

Hoe verder we in het museum komen, hoe meer de geschiedenis van Curaçao raakt aan die van Nederland. Gevoelens van ongeloof en schaamte maken zich van mij meester als we een zaal in lopen met alleen maar martelwerktuigen. Een stalen stoel, waarin slaven opgesloten konden worden, om vervolgens in de brandende zon geplaatst te worden. Net zo lang tot, nou ja... ik vrees dat mijn verbeelding de werkelijkheid angstig dicht benadert en probeer mijn gedachten een halt toe te roepen. Een tekening die van bovenaf een blik biedt op het ruim van een schip, waarin mensen getekend zijn, alsof je boomstammen vervoert. Strak tegen elkaar aan liggend konden zo enkele duizenden mensen getransporteerd worden. Onze gids vertelt dat zieke slaven overboord werden gegooid, zodat de handelaar een verzekeringspremie kon innen. >



Ik wist dat de 'glorietijd' van de West-Indische Compagnie (net als die van de Verenigde Oost-Indische Compagnie) gestoeld was op de meedogenloze uitbuiting van onze zwarte medemens. Maar dat het allemaal zó gruwelijk was...

En dan gebeurt het. We zijn bijna aan het eind van de rondleiding en staan op de binnenplaats van het museum in de

felle zon bij een grote bel. Zo'n enorme bel die je ook in kerktorens ziet. Het blijkt te gaan om een originele slavenbel. Dergelijke bellen waren te vinden op plantages waar het werk door tot slaaf gemaakten werd gedaan. Hier werd het begin en het einde van de werkdag ingeluid. Regelmatig werden de slaven hier ook uitgekafferd, gefolterd, en – als de arbeidsprestaties in de ogen van de plantagehouders tegenvielen – gedood. De woorden hebben de mond van onze gids nog maar net verlaten, of ze luidt met een flinke ruk aan een touw de bel. Ik kijk in de ogen van onze gids en dan zie ik ze staan. Al die zwarte mensen, gegroepeerd rondom die bel. Ondervoed, slecht gekleed, angstige, holle ogen in nederige lichamen. Waarom dringt dit beeld zich aan mij op?

Ik ben in verwarring. Ik ben geboren in 1962, negenennegentig jaar nadat Nederland de slavernij in zijn koloniën afgeschaft (1 juli 1863). En toch voel ik diepe schuld en schaamte, ook voor

het feit dat ik deze geschiedenis zo slecht ken en zo weinig heb gedaan om mij erin te verdiepen. Even kijk ik weg en zoek dan opnieuw de ogen van onze gids. Het besef dringt zich aan mij op dat zij een nazaat is van degenen die op dit eiland zijn uitgebuit. En ik een nakomeling van degenen die dit haar voorouders hebben aangedaan of tenminste een nakomeling van de mensen die van deze rijkdom hebben geprofiteerd – en behoort ik daar indirect ook niet toe? Ik wil mij verbinden met haar en iets goed maken, iets rechtzetten, al weet ik niet precies wat of hoe. Ik weet het, de schuldknop is bij mij makkelijk in te drukken, zeker door een vrouw (mijn moeder, daar is ze weer). Zo stap ik verward het museum uit met meer vragen dan antwoorden. Over deze gruwelijke tijd én over mezelf. Gekregen van een vrouw die heldere taal sprak, met haar lijf en vooral met haar ogen. 🌀





---

# De volgende Vuurvogel

---

De volgende Vuurvogel verschijnt in december 2026.

In het voorjaar maken we bekend wat het thema wordt. Heb je zelf al een idee voor een tekst? Je bijdrage is van harte welkom. Liefst ontvangen we naast je tekst ook een beeld (min. 1 MB) dat we erbij kunnen plaatsen.

Stuur je inzending voor eind augustus naar [vuurvogel@phoenixopleidingen.nl](mailto:vuurvogel@phoenixopleidingen.nl)

Je bijdrage kan worden gepubliceerd op papier of digitaal, op [phoenixopleidingen.nl](http://phoenixopleidingen.nl), Facebook of LinkedIn.

## Vuurvogel digitaal

Lees jij de Vuurvogel liever digitaal?

Ga dan naar [phoenixopleidingen.nl/actueel](http://phoenixopleidingen.nl/actueel)

## Vuurvogelarchief

Alle nummers van de Vuurvogel zijn online terug te vinden. [phoenixopleidingen.nl/actueel](http://phoenixopleidingen.nl/actueel)

---

## FASEN

Dat wat nog geen vorm kent,  
een stilte die begint te trillen  
Het spreekt nog niet in woorden  
Zindert

Dan kom jij of komt het naar jou  
Onwennig. Nieuw. Misschien ook oud  
Het stelt zich voor in beelden, stemmen, geurt en kleurt  
Je kijkt op, hoort toe en het vraagt of je wil dansen

Maar waarom dan toch bewegen  
Waarom nu?  
Iets in jou wil weten,  
en iets in jou aarzelt nog

Je luistert. Leest. Vraagt  
Je onderzoekt het landschap van wat komt  
Nog zonder directe richting,  
maar met groeiend licht op de horizon

Dan spreek je af: dit is de reis  
Niet alles ligt al vast,  
maar je zegt ja tegen dat wat zich aandient  
Je neemt jezelf bij de hand en laat je leiden

Je voegt toe: ervaring, gevoel, verwarring  
Je probeert. Je durft. Je valt en hervindt  
Dit be-leven raakt jouw manier van zijn

Je weeft de draden samen.  
Wat van buiten kwam, wat van binnen antwoord gaf  
Daar wordt het echt. Puur. Van jou

En dan: een rust die volgt  
Niet als einde, maar als bedding  
Je weet: dit had zin  
Je neemt het mee, en laat het gaan  
Begint opnieuw

Willeke Verwoerd

---